

**Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра української мови та прикладної лінгвістики**

**КОГНІТИВНО-АСОЦІАТИВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ
ПОДІЛЬСЬКОГО ГОВОРУ В МОВНІЙ СВІДОМОСТІ НОСІЇВ**

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «магістр»
студентки II року навчання
галузі знань 03 «Гуманітарні науки»
спеціальності 035 «Філологія»,
спеціалізації 035.01 «Українська мова та
література», ОНП «Українська філологія та
західноєвропейська мова»
Руслани Григорівни ВОДЗІНСЬКОЇ

Науковий керівник:
к.філол.н., доцент кафедри української
мови та прикладної лінгвістики
Оксана Олександрівна СУХОВІЙ

«Допущено до захисту»

Протокол засідання
кафедри української мови та прикладної лінгвістики
протокол №14 від «14» травня 2026 року
завідувач кафедри _____ (підпис)
к.філол.н., доц. Сергій РІЗНИК

АНОТАЦІЯ

Водзінська Р. Г. «Когнітивно-асоціативна репрезентація діалектизмів подільського говору в мовній свідомості носіїв». Кваліфікаційна робота освітнього ступеня «магістр» студентки II року навчання освітньої програми «Українська філологія та західноєвропейська мова», спеціальність 035 – Філологія.

Магістерська робота присвячена дослідженню діалектизмів подільського говору в мовній свідомості носіїв. Актуальність дослідження зумовлена потребою фіксації діалектної лексики, яка звужує сферу вживання, але зберігає відомості про побут, традиції та мовну пам'ять носіїв. Мета роботи полягає у з'ясуванні того, як сучасні мовці сприймають, розуміють і асоціативно пов'язують діалектні слова, що репрезентують мовну й культурну специфіку Поділля. Об'єктом дослідження є діалектна лексика подільського говору, предметом – її асоціативне відображення у свідомості мовців. Матеріал становлять 50 слів-стимулів і відповіді 135 респондентів із Вінниччини. У роботі застосовано теоретичний аналіз, вільний асоціативний експеримент, кількісне опрацювання, якісну інтерпретацію реакцій, зіставлення й узагальнення.

У результаті дослідження схарактеризовано асоціативні поля подільських діалектизмів. Виявлено слова з чітким асоціативним ядром (*когут* – півень), а також лексеми з розмитою структурою поля (*гódзя* – страва, господиня, неохайна людина). Виділено основні типи реакцій: парадигматичні (*пашóя* – кукурудза), синтагматичні (*пері́щити* – дощ періщить), тематичні (*квасóк* – зелений борщ), описові (*крíжмо* – подарунок новонародженому від хрещених батьків), фонетичні (*куля́стра* – люстра), словотвірно-формальні (*квасóк* – квас), реакції з розщепленим смисловим центром (*бéбешки* – нутрощі, одяг, речі, страви) та нульові реакції, що засвідчують нерозуміння стимулу. Порівняння лексико-семантичних груп показало, що найвищий рівень упізнаваності мають зоологічна й ботанічна лексика, а також назви одягу, взуття

та прикрас; найменш зрозумілими для респондентів виявилися побутова лексика та назви рис характеру. Виявлено, що старші респонденти частіше подають точні асоціації, однак важливим чинником є і мовний досвід: регулярний контакт із діалектним мовленням підвищує рівень розуміння діалектизмів.

Практична цінність роботи полягає в можливості використання зібраного матеріалу в подальших діалектологічних, психолінгвістичних і лексикографічних дослідженнях та в навчальному процесі.

Ключові слова: діалектизми, подільський говір, мовна свідомість, асоціативне поле, асоціативні реакції, лексико-семантичні групи, мовний досвід.

ABSTRACT

Vodzinska R. H. «Cognitive-Associative Representation of Dialect Words of the Podilian Dialect in the Linguistic Consciousness of Speakers». Qualification work for the educational degree «Master» of the 2nd-year student of the educational program «Ukrainian Philology and West European Language», specialty 035 – Philology.

The master's thesis is devoted to the study of dialect words of the Podilian dialect in the linguistic consciousness of speakers. The relevance of the research is determined by the need to record dialect vocabulary, which is narrowing its sphere of use but preserves information about everyday life, traditions, and the linguistic memory of speakers. The aim of the thesis is to determine how modern speakers perceive, understand, and associatively connect dialect words that represent the linguistic and cultural specificity of Podillia. The object of the research is the dialect vocabulary of the Podilian dialect, while the subject is its associative representation in the consciousness of speakers. The material consists of 50 stimulus words and the responses of 135 respondents from Vinnytsia region. The study applies theoretical analysis, a free associative experiment, quantitative processing, qualitative interpretation of responses, comparison, and generalization.

As a result of the research, the associative fields of Podilian dialect words were characterized. Words with a clear associative core were identified (*kohút* – piven), as well as lexemes with a blurred field structure (*gódzia* – strava, hospodynia, neokhaina liudyna). The main types of responses were distinguished: paradigmatic (*papshóia* – kukurudza), syntagmatic (*períshchyty* – doshch perishchyt), thematic (*kvasók* – zelenyi borshch), descriptive (*krýzhmo* – podarunok novonarodzhenommu vid khreshchenykh batkiv), phonetic (*kuliástra* – liustra), word-formational and formal (*kvasók* – kvas), responses with a split semantic center (*bébesky* – nutroshchi, odiah, rechi, stravy), and zero responses, which indicate a lack of understanding of the stimulus. The comparison of lexico-semantic groups showed that zoological and botanical vocabulary, as well as names of clothing, footwear, and accessories, have

the highest level of recognizability; household vocabulary and names of character traits proved to be the least understandable for respondents. The analysis showed that older respondents more often provide accurate associations; however, linguistic experience is also an important factor: regular contact with dialect speech increases the level of understanding of dialect words.

The practical value of the thesis lies in the possibility of using the collected material in further dialectological, psycholinguistic, and lexicographic studies, as well as in the educational process.

Keywords: dialect words, Podilian dialect, linguistic consciousness, associative field, associative responses, lexico-semantic groups, linguistic experience.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. Теоретичні аспекти дослідження діалектної лексики подільського говору та її сприйняття в мовній свідомості	11
1.1. Діалектна лексика подільського говору як об'єкт лінгвістичного аналізу	11
1.2. Процеси сприйняття й осмислення лексичних одиниць у психолінгвістиці	16
1.3. Метод асоціативного експерименту у вивченні діалектизмів	20
Висновки до розділу 1	25
РОЗДІЛ 2. Асоціативні характеристики діалектної лексики подільського говору	27
2.1. Організація асоціативного експерименту: матеріал, вибірка та процедура проведення	27
2.2. Характеристика асоціативних полів діалектизмів подільського говору	29
2.3. Основні типи асоціативних реакцій на діалектизми	35
2.4. Порівняльний аналіз асоціативних реакцій у межах різних лексико-семантичних груп	41
Висновки до розділу 2	47
РОЗДІЛ 3. Психолінгвістичні особливості функціонування діалектизмів подільського говору	51
3.1. Вікові особливості асоціативного сприйняття діалектизмів	51
3.2. Вплив мовного досвіду на розуміння діалектизмів подільського говору	63
Висновки до розділу 3	70
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76
ДОДАТКИ	86

ВСТУП

Актуальність теми. Подільський говір зберігає значний масив діалектної лексики, у якій відбилися побут, традиції, культурний досвід і спосіб мислення мешканців регіону, проте сьогодні ця лексика поступово втрачає звичне середовище функціонування: частина слів виходить з активного вжитку, стає менш зрозумілою для молодших мовців або сприймається вже не так, як раніше. Саме тому важливо досліджувати не лише значення діалектизмів і їхнє місце в системі говору, а й те, як вони зберігаються в мовній свідомості носіїв.

Подільські діалектизми неодноразово ставали об'єктом діалектологічних і лексикографічних досліджень. Зокрема, Д. Брилінський здійснив вагомий лексикографічний фіксаційний подільських говірок у словникових працях [Брилінський 1991а, Брилінський 1991б]; Н. Коваленко досліджувала відображення лексики подільських говірок у «Словарі української мови» Б. Грінченка [Коваленко 2011]; І. Гороф'янюк зосередила увагу на систематизації матеріалів до словника подільського говору та вивченні окремих тематичних груп лексики [Матеріали 2021]; Т. Тищенко аналізувала іншомовні елементи, ареальні паралелі й обрядову лексику східноподільських говірок [Тищенко 2011]; Г. Березовська досліджувала назви одягу, прикрас і головних уборів у східноподільському діалектному середовищі [Березовська 2011]. Однак асоціативне сприйняття цих діалектизмів у мовній свідомості носіїв ще не було предметом окремого системного аналізу. Тим часом саме асоціативний експеримент дає змогу побачити, які слова залишаються зрозумілими й упізнаваними, які викликають нечіткі, поодинокі або ситуативні реакції, а які вже частково втрачають зв'язок із живим мовним досвідом. Завдяки цьому можна точніше оцінити сучасний стан діалектної лексики подільського говору та глибше простежити особливості її функціонування в мовленні. Актуальність теми зумовлена також тим, що вона поєднує діалектологічний і психолінгвістичний підходи, що дає змогу розглянути діалектне слово не тільки як одиницю місцевого мовлення, а і як носія смислів, асоціацій і культурної пам'яті.

Метою кваліфікаційної роботи є визначення особливостей сприйняття й осмислення діалектизмів подільського говору в мовній свідомості носіїв, а також аналіз характеру асоціативних зв'язків, що формуються у відповідь на діалектні слова.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання**:

- з'ясувати теоретичні засади вивчення діалектної лексики подільського говору та її сприйняття в мовній свідомості носіїв;
- схарактеризувати асоціативний експеримент як метод дослідження діалектизмів;
- сформувати анкету для проведення асоціативного експерименту та визначити склад слів-стимулів;
- провести асоціативний експеримент і систематизувати отримані відповіді респондентів;
- проаналізувати асоціативні поля діалектизмів подільського говору та основні типи асоціативних реакцій;
- виявити особливості асоціативного реагування на діалектизми різних лексико-семантичних груп;
- з'ясувати вплив віку й мовного досвіду респондентів на характер асоціативних реакцій.

Об'єктом дослідження є діалектна лексика подільського говору.

Предметом дослідження є особливості сприйняття, осмислення та характер асоціативних зв'язків діалектизмів подільського говору в мовній свідомості носіїв.

Методи дослідження. У роботі застосовано теоретичний аналіз, вільний асоціативний експеримент, елементи кількісного аналізу та узагальнення. Теоретичний аналіз дав змогу окреслити основні підходи до вивчення діалектної лексики, мовної свідомості й асоціативного експерименту. Основним методом збирання фактичного матеріалу став вільний асоціативний експеримент. Елементи кількісного аналізу використано для опрацювання

відповідей респондентів і встановлення структури асоціативних полів, а узагальнення – для інтерпретації одержаних результатів.

Матеріалами дослідження стали лексикографічна праця І. Гороф'янюк «Матеріали до словника подільського говору» [Матеріали 2021], з якої було виокремлено діалектні лексеми, та анкета вільного асоціативного експерименту.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше здійснено аналіз діалектизмів подільського говору в аспекті їхнього сприйняття й осмислення в мовній свідомості носіїв на основі вільного асоціативного експерименту. У роботі визначено особливості асоціативних реакцій на діалектизми подільського говору, простежено специфіку асоціативного реагування на діалектні одиниці різних лексико-семантичних груп, виявлено ступінь зрозумілості й упізнаваності окремих діалектизмів у сучасному мовному середовищі, а також з'ясовано вплив віку та мовного досвіду респондентів на характер асоціативних зв'язків.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів у подальших дослідженнях діалектної лексики та мовної свідомості, у викладанні курсів із діалектології, психолінгвістики, лексикології, а також у підготовці навчально-методичних матеріалів.

Апробація результатів дослідження. Основні результати кваліфікаційної роботи апробовано на XIV Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи» (м. Вінниця, 23–24 квітня 2026 р.), де було представлено доповідь на тему «Діалектизми селища Тростянець у мовній свідомості жителів Вінниччини». Матеріали дослідження опубліковано у збірнику тез конференції.

Структура роботи.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів (Розділ 1 «Теоретичні аспекти дослідження діалектної лексики подільського говору та її сприйняття в мовній свідомості», розділ 2 «Асоціативні характеристики діалектної лексики подільського говору», розділ 3 «Психолінгвістичні особливості функціонування діалектизмів подільського говору»), висновків,

списку використаних джерел (80 позицій) та додатків. Повний обсяг роботи становить 86 сторінок, основного тексту – 69 сторінок.

РОЗДІЛ 1

Теоретичні аспекти дослідження діалектної лексики подільського говору та її сприйняття в мовній свідомості

1.1. Діалектна лексика подільського говору як об'єкт лінгвістичного аналізу

Українська мова характеризується внутрішньою варіативністю, зумовленою історичними, соціальними й територіальними чинниками. Однією із форм її існування є діалект – сукупність структурно споріднених і територіально суміжних мікросистем [Матвіяс 1987, с. 3]. Особливе місце в структурі діалекту посідає лексика, оскільки саме вона найбільш виразно відображає локальну специфіку мовлення. Поняття діалектної лексики охоплює сукупність слів, поширення й функціонування яких обмежене певною територією [Матвіяс 2007]. Діалектна лексика формується впродовж тривалого історичного розвитку мови та відображає специфіку номінації предметів і явищ навколишньої дійсності в межах певної територіальної спільноти [Грещук 2016, с. 3]. Якщо діалектна лексика є сукупністю територіально маркованих лексичних одиниць певного говору, то діалектизм є окремою мовною одиницею, властивою територіальному діалекту й відмінною від відповідного елемента літературної мови [Діалектизм 2000]. Залежно від характеру відмінностей від літературної норми виокремлюють акцентуаційні, фонетичні, словотвірні, граматичні, лексичні, семантичні, фразеологічні діалектизми [Українська 2004]. Лексичні діалектизми поділяють на власне лексичні, етнографічні та лексико-семантичні, що зумовлено специфікою їхньої семантики й функціонування в межах діалектного мовлення [Сердега 2011, с. 111].

Зважаючи на це, важливим об'єктом лінгвістичного аналізу є діалектна лексика окремих територіальних діалектів української мови. Одним із таких різновидів є подільський говір – говір волинсько-подільської групи південно-західного наріччя української мови. Ареал його поширення охоплює

територію історичного Поділля, розташованого в центральній частині України, зокрема південні райони Хмельницької та Вінницької областей, східну частину Тернопільської області, а також частково південно-західні райони Київської, західні райони Черкаської, північно-західні райони Кіровоградської, північні райони Миколаївської та північно-західну частину Одеської областей [Бевзенко 1980, с. 216]. Подільський говір вирізняється низкою фонетичних, граматичних і лексичних рис, що формують його своєрідність у системі українських територіальних діалектів. Водночас у контексті цього дослідження визначальне значення має саме лексичний рівень, оскільки він найвиразніше репрезентує регіональну мовну картину світу.

Діалектна лексика подільського говору висвітлена в низці праць, присвячених різним аспектам її опису. Лексикографічною основою дослідження подільського лексикону є праці Д. Брилінського «Словник подільських говірок» і «Матеріали до словника подільських говірок», у яких репрезентовано значний масив діалектного матеріалу подільського ареалу [Брилінський 1991а, Брилінський 1991б]. У статті Н. Коваленко проаналізовано склад і семантику лексики подільських говірок на матеріалі «Словаря української мови» Б. Грінченка, а також зіставлено значення й функціонування цих одиниць із сучасною українською літературною мовою [Коваленко 2011].

Вагомий внесок у вивчення подільської діалектної лексики зробила І. Гороф'янюк. У лексикографічній праці «Матеріали до словника подільського говору» подано близько восьми тисяч діалектних одиниць, зафіксованих у 386 населених пунктах Вінницької, Чернівецької та Одеської областей. Праця охоплює лексику різних ідеографічних сфер і відтворює особливості побуту подолян другої половини ХХ століття [Матеріали 2021]. У статті, присвяченій номінаціям хліба, дослідниця проаналізувала принципи творення назв хлібних виробів, їхню семантику та функціонування в етнолінгвістичному контексті традиційної культури подолян [Гороф'янюк 2023].

Проблему запозиченої лексики у східноподільських говірках розглядала Т. Тищенко. У своїй праці вона досліджувала іншомовні лексеми в

номінаційних і ареалогічних процесах, визначала тематичні групи, найбільш відкриті до запозичень, та простежила особливості засвоєння іншомовної лексики в говірковому середовищі [Тищенко 2011]. У дослідженні, присвяченому лексиці бджільництва, авторка зіставила матеріал східноподільських і поліських говірок, визначила спільні та відмінні назви, схарактеризувала їхню семантичну структуру, словотвірні особливості та ареальне поширення, а також виявила локальні лексичні одиниці, пов'язані з традиціями бджільництва в різних регіонах [Тищенко 2010]. Окремі тематичні групи діалектної лексики стали предметом спеціальних досліджень. У дисертації О. Оскірка проаналізовано назви їжі та напоїв у східноподільських говірках, а основну увагу зосереджено на лексиці харчування, її структурній організації та географії [Оскірко 2018].

Вивченню лексики традиційного одягу та прикрас присвячені праці Г. Березовської. У дослідженні назв прикрас для волосся і голови авторка аналізувала структурну організацію відповідної лексико-семантичної групи та особливості її функціонування в східноподільських говірках [Березовська 2010a]. Вагомим внеском у вивчення тематичної лексики регіону є також укладений нею «Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках», у якому зафіксовано понад 2500 діалектних назв, записаних у 207 населених пунктах Східного Поділля [Березовська 2010б]. В іншій праці дослідниця аналізувала номінації хустки, де визначила основні мотиваційні ознаки їх творення та простежила семантичні й словотвірні зв'язки між відповідними номенами [Березовська 2006].

Реміснича лексика подільських говірок стала об'єктом дослідження А. Мединського. У дисертаційній праці він проаналізував структурну організацію, семантику та генезу гончарської лексики та систематизував назви, пов'язані з підготовкою глини, виготовленням, випалюванням і оздобленням гончарних виробів. До того ж автор зіставив цю лексику з відповідними назвами в інших українських діалектах [Мединський 2005]. Окремі лексико-семантичні підгрупи природничої лексики досліджувала Л. Іщенко. У

статті авторки проаналізовано склад і семантичну структуру підгрупи «дощ» на матеріалі центральноподільської говірки села Бушинка та структуровано назви атмосферних опадів за ознаками інтенсивності, тривалості та часових характеристик [Іщенко 2011]. Обрядову лексику поховального обряду на матеріалі наддністрянсько-буковинсько-подільського суміжжя досліджувала О. Жвава, яка розглядала структурну організацію обрядових дій та пов'язані з ними номінації, а також особливості функціонування поховальної термінології в діалектному мовленні [Жвава 2009].

Лексику народних ремесел аналізувала також Г. Краєвська. У своїх працях дослідниця розглядала динаміку лексики бондарства в центральноподільських говірках, зіставляючи сучасний діалектний матеріал із даними джерел кінця XIX – початку XX століття та простежуючи зміни в складі цієї термінології [Краєвська 2011]. В іншому дослідженні авторка виявляла полісько-подільські паралелі в лексиці народних ремесел, аналізуючи термінологію деревообробки та плетіння й визначаючи спільні та специфічні діалектні утворення в подільських і поліських говірках [Краєвська 2010]. Лексику традиційного будівництва у східноподільських говірках досліджувала Л. Поліщук. У статті авторка описала її фонетичні, морфологічні та акцентуаційні особливості, а також простежила зміни в семантиці й формальній структурі окремих лексем [Поліщук 2017]. Окреме значення для систематизації наукових праць про подільський говір має бібліографічний покажчик «Подільський говір», укладений І. Гороф'янюк, Н. Коваленко та Т. Тищенко. У ньому узагальнено джерела, присвячені різним аспектам вивчення подільського діалектного ареалу, зокрема фонетичним, лексичним, лексикографічним, ареалогічним та етнолінгвістичним дослідженням [Подільський 2013].

Дослідження засвідчують, що діалектна лексика подільського говору охоплює широкий спектр назв, пов'язаних із різними сферами життя носіїв, тому її доцільно розглядати не як сукупність окремих діалектних одиниць, а як тематично організовану систему. Такий підхід узгоджується з розумінням діалектної лексики як лексико-семантичної системи, елементи якої

функціонують у взаємозв'язку з іншими одиницями мови [Гриценко 1984]. У зв'язку з цим у складі подільської діалектної лексики, як і в складі інших діалектних систем, можна виокремити низку тематичних груп:

- **побутова лексика** – назви предметів хатнього вжитку, житла, його частин і повсякденних речей (наприклад, *бадя* – велика посудина, *груба* – пічка, *рінва* – стічна труба, *фіранка* – занавіска) [Веремійчук 1994];

- **лексика на позначення одягу, взуття та прикрас** (наприклад, *кожанка* – шкіряна куртка, *тілогрэйка* – безрукавка, утеплена ватою, *бунда* – пальто, *балонка* – плащ із тонкої тканини) [Березовська 2011];

- **ботанічна лексика** – назви рослин, їхніх частин, культурних і диких видів (наприклад, *бараболя* – картопля, *будяк* – бур'ян, *кабак* – гарбуз, *квасок* – щавель) [Гороф'янюк 2020];

- **зоологічна лексика** – назви тварин, птахів, комах та інших живих істот (наприклад, *когут* – півень, *льоха* – свиня, *мутьель* – метелик, *рогач* – жук-олень) [Матеріали 2021, Тищенко 2008];

- **метеорологічна лексика** – назви погодних явищ, станів атмосфери, природних процесів (наприклад, *мжічка* – дрібний дощ, *слякотня* – мряка, *завіруха* – сніг з вітром, *смеркатися* – вечоріти) [Гороф'янюк 2017];

- **лексика їжі та напоїв** – назви страв, продуктів, напоїв, способів приготування (наприклад, *балабухи* – галушки з часником, *бігус* – страва з тушкованої капусти й м'яса, *вертути* – пироги з начинкою, *вишняк* – вишнева наливка, *кулястра* – молозиво) [Оскірко 2018];

- **лексика на означення людини** – назви зовнішності, частин тіла, фізичних ознак, рис характеру (наприклад, *розмазня* – слабохарактерна людина, *шпінгалет* – людина невисокого зросту,

кѐндюх – живіт, *гандрабáтий* – високий і худий, *зажáбистий* – зажерливий) [Матеріали 2021, Тищенко 2022a];

- **родинна лексика** – назви членів родини, спорідненості, свояцтва, хрещених зв'язків (наприклад, *бу́ня* – бабуса, *братова́* – дружина брата, *дядина* – жінка дядька) [Матеріали 2021, Деченко 2004];

- **обрядова лексика** – назви обрядів, ритуальних дій, учасників і предметів (наприклад, *нанашко і нанашка* – хрещені батьки, *крі́жмо* – річ, яку приносять куми новонародженому, *полотно́* – тканина, яку приносить хрещена) [Тищенко 2022б, Гороф'янюк 2025].

Ці тематичні групи засвідчують, що подільська діалектна лексика охоплює насамперед ті сфери, які безпосередньо пов'язані з повсякденним життям носіїв говору: побут, харчування, довкілля, родинні зв'язки, обрядову практику тощо. Це свідчить про тісний зв'язок лексикону подільських говірок із матеріальною та духовною культурою регіону. Отже, діалектна лексика подільського говору є важливим об'єктом лінгвістичного аналізу, оскільки дає змогу досліджувати локальні способи номінації, тематичну організацію словникового складу, семантичну своєрідність діалектних одиниць та їхній зв'язок із матеріальною і духовною культурою Поділля. Водночас її вивчення виходить за межі власне діалектології, перетинаючись з етнолінгвістикою, соціолінгвістикою, лінгвокультурологією та психолінгвістикою. Це зумовлено тим, що діалектне слово функціонує не лише як мовний знак, а і як одиниця, пов'язана з колективним досвідом, культурною пам'яттю та мовною свідомістю носіїв. У зв'язку з цим особливої ваги набуває психолінгвістичний підхід, який дає можливість простежити особливості сприйняття, осмислення й асоціювання діалектних одиниць.

1.2. Процеси сприйняття й осмислення лексичних одиниць у психолінгвістиці

Сприйняття й осмислення лексичних одиниць належать до важливих проблем психолінгвістики, оскільки через слово людина сприймає, упорядковує

та інтерпретує інформацію про навколишній світ. Лексична одиниця пов'язана з мовним досвідом мовця, особливостями його мислення, пам'яті та процесами розуміння мовлення. Аналіз слова в психолінгвістичному аспекті передбачає увагу до внутрішніх механізмів, що забезпечують його розпізнавання, збереження й осмислення [Гладченко 2015].

У сучасному мовознавстві мовну свідомість розглядають як вербалізовану частину свідомості, доступну лінгвістичному вивченню. У трактуванні П. Селігея мовна свідомість постає як різновид свідомості, у якому поєднуються уявлення мовців про мову, їхнє емоційне ставлення до неї, оцінки та настанови щодо мовної дійсності [Селігей 2009, с. 15]. Вона пов'язана з механізмами мовленнєвої діяльності, оскільки забезпечує породження мовлення, його сприйняття та зберігання мовних знань у свідомості, а її зміст охоплює вербально виражені знання про світ [Гапченко 2011, с. 34]. У ширшому розумінні мовну свідомість визначають як один із видів свідомості, механізм управління мовною діяльністю, що формує, зберігає й перетворює мовні знаки та правила їх уживання, а також забезпечує вербалізацію результатів сприйняття і засвоєння інформації [Коць 2017]. У цьому розумінні вона постає як форма організації мовного досвіду, у якій поєднуються мовні почуття, оцінки та настанови; при цьому індивідуальна мовна свідомість спирається на суспільну [Коць 2023]. Її соціальний вимір виявляється в мовній поведінці людини, пов'язаній із механізмами сприймання та передавання інформації й реалізований в усній та писемній мовній практиці [Бибик 2015]. Саме тому мовну свідомість досліджують не лише в загальнонаціональному, а й у діалектному аспекті: серед актуальних напрямів сучасної лінгвістики виокремлено й вивчення мовної свідомості діалектоносіїв [Гнатюк 2012]. У зв'язку з цим діалектне слово можна розглядати не лише як елемент територіального лексикону, а і як одиницю мовної свідомості носія певного говору.

Л. Засекіна розглядає мову як провідний засіб усвідомлення й збереження інформації у свідомості, а мовну свідомість – як психічне відображення, узагальнення й перетворення дійсності засобами мови [Засекіна 2014, с. 112].

Саме тому в психолінгвістиці важливе місце посідає поняття ментального лексикону, який розглядають як внутрішню систему збереження знань про слова та їх функціонування в мовленні [Ткаченко 2012]. Ментальний лексикон тлумачать як складно організовану систему, у якій слово постає центральною одиницею зберігання, використання та актуалізації інформації [Балабан 2017, с. 17]. У межах такої системи лексичні одиниці пов'язані між собою семантичними, фонологічними, морфологічними, синтаксичними й асоціативними відношеннями, що забезпечує доступ до значення слова в процесі мовлення [Гапченко 2013, с. 243]. Отже, осмислення слова пов'язане не лише з актуалізацією його словникового значення, а й із включенням у ширшу систему смислових та асоціативних зв'язків, сформованих у мовному досвіді носія мови.

У психолінгвістичному аспекті важливим є розмежування значення і смислу слова. У комунікації смисл функціонує як вияв значення в певному контексті [Загнітко 2014]. У такому розумінні осмислення лексичної одиниці охоплює актуалізацію її значення, співвіднесення з конкретною ситуацією спілкування, індивідуальним досвідом мовця та системою асоціативних зв'язків. Для психолінгвістики цей підхід важливий, оскільки сприйняття мовлення передбачає виокремлення смислу, прихованого за зовнішньою формою висловлення, а розуміння розгортається від значення окремих слів до смислу цілого повідомлення [Куранова 2012].

Сприйняття лексичних одиниць є процесом, у межах якого лексична одиниця впізнається, співвідноситься з відповідною одиницею ментального лексикону та осмислюється в конкретному мовленнєвому оточенні [Олександренко 2020]. Під лексичною одиницею розуміють слово як самостійну смислову одиницю в сукупності його форм і значень, а також інші цілісні мовні утворення, що зберігаються в пам'яті мовця [Лексема 2026]. Сприйняття слова не можна зводити лише до його слухового чи зорового розпізнавання, адже воно передбачає доступ до внутрішньо закріплених мовних репрезентацій і

встановлення значення почутого або прочитаного [Фрумкіна 2025]. Умовно в цьому процесі можна виокремити такі взаємопов'язані етапи:

- *сенсорний етап*, на якому відбувається первинне слухове або зорове розпізнавання лексичної одиниці. Якщо йдеться про усне мовлення, реципієнт сприймає безперервний звуковий потік, у якому межі між словами не завжди чітко виражені; якщо ж про писемне – розпізнає графічний образ слова. На цьому рівні слово ще не осмислюється повною мірою, проте вже виділяється як потенційно значуща мовна одиниця;

- *мовний етап*, пов'язаний зі співвіднесенням сприйнятої форми з одиницями мови, що зберігаються в ментальному лексиконі. У процесі слухового розпізнавання активуються не лише ті слова, які справді є в мовленнєвому сигналі, а й інші, формально подібні до них одиниці. Вони вступають у своєрідну конкуренцію, унаслідок чого поступово відбирається потрібний варіант;

- *смиловий етап*, коли актуалізована словесна форма співвідноситься зі своїм значенням і входить до синтаксичного та семантичного контексту. Те саме слово може актуалізувати кілька значень одночасно, особливо якщо йдеться про омонімію чи багатозначність, однак контекст дає змогу досить швидко встановити саме те значення, яке відповідає конкретній ситуації мовлення. Отже, осмислення лексичної одиниці відбувається не ізольовано, а в постійній взаємодії з іншими компонентами висловлювання [Психологія 2008].

Осмислення лексичних одиниць зумовлене низкою чинників, серед яких важливу роль відіграють контекст, попередній досвід реципієнта, прогнозування, знання лінгвістичних закономірностей побудови висловлювання, мовне чуття, образність слова та асоціативно-конотативні нашарування.

Контекст є визначальним, оскільки правильна семантизація слова можлива лише за достатнього контексту, а розуміння значень окремих елементів

висловлювання є лише початковим етапом складнішого процесу переходу від значення до смислу [Лила 2013, с. 184-185]. Осмислення слова залежить і від попереднього досвіду, оскільки сприйняття мовленнєвого повідомлення зумовлене знанням мови, предмета мовлення, практикою слухання, рівнем культури, освітою та віком; цей досвід частково визначає здатність до прогнозування наступних елементів висловлювання [Токарева 2018]. Важливим чинником є також випереджальний характер сприйняття, адже під час слухання людина, сприйнявши перше слово фрази, уже може передбачати наступне, і саме таке прогнозування впливає на темп осмислення мовлення [Куранова 2012].

Осмислення лексичної одиниці пов'язане також зі знанням лінгвістичних закономірностей, адже сприймання мовлення полягає у встановленні смислу, прихованого за зовнішньою формою висловлювання, і спирається на знання закономірностей її побудови. Окремої уваги потребують мовне чуття й мовна інтуїція, оскільки ядром мовної здібності вважають «чуття мови», а спеціальний мовний компонент охоплює сприйнятливність до семантики мовних одиниць різних рівнів, зокрема лексичних значень [Психологія 2008]. Впливають на осмислення і образність слова та асоціативні механізми, бо образність пов'язана зі здатністю слова викликати у свідомості уявний образ, а конотація формується у процесі сприйняття слів-знаків і ґрунтується на постійних асоціативних зв'язках носіїв мови [Лила 2016, Стадній 2010].

Отже, сприйняття й осмислення лексичних одиниць варто розглядати як цілісний психолінгвістичний процес, у якому поєднуються мовна свідомість, ментальний лексикон і механізми розуміння мовлення. Слово при цьому функціонує не ізольовано, а в системі внутрішніх смислових зв'язків, що актуалізуються в конкретному контексті. Це дає підстави трактувати лексичну одиницю як важливий елемент не лише мовної системи, а й когнітивно-мовного досвіду людини.

1.3. Метод асоціативного експерименту у вивченні діалектизмів

Одним із важливих методів дослідження мовної свідомості в когнітивній лінгвістиці є асоціативний експеримент. Когнітивна лінгвістика вивчає мову як механізм, через який людина кодує та інтерпретує інформацію, а також формує у свідомості уявлення про світ. Саме вербалізація цих уявлень і є мовною свідомістю, яку можна досліджувати за допомогою асоціативного експерименту [Мартінек 2011]. Асоціативний експеримент увійшов у лінгвістику з асоціативної психології, яка сформувалася наприкінці XIX століття. До засновників цього напрямку належать Дж. Берклі, Д. Юм, Д. Гартлі, Т. Браун. У психології використання асоціативного експерименту пов'язане з іменами американських учених Х. Г. Кента та А. Дж. Розанова, тоді як у психолінгвістиці цей метод був запроваджений Дж. Дізом і Ч. Осгудом [Молгамова 2023, с. 27-28]. Асоціативний експеримент належить до методів проєктного типу, що дають змогу проникнути у внутрішню сферу психіки людини. Його сутність полягає у виявленні асоціативних зв'язків, які формуються у свідомості як окремої особи, так і певної національної спільноти [Капранов 2023, с. 42]. У структурі асоціативного експерименту важливими є поняття слова-стимулу та реакції. Слово-стимул – це мовна одиниця, яку пропонують респондентові для викликання асоціативної відповіді, тоді як реакція – це слово або словосполучення, що виникає у свідомості у відповідь на поданий стимул. У процесі інтерпретації враховують не лише смислове наповнення реакцій на запропонований стимул, а й особливості їхнього мовного оформлення [Ткаченко 2010, с. 456].

Асоціацію в найзагальнішому розумінні можна розглядати як один зі способів організації та утримання інформації в людській свідомості. У науковий обіг це поняття ввів Дж. Локк, який пов'язував його з мимовільним виникненням думок, що не підлягають повному контролю з боку людини [Капранов 2023], проте сам феномен асоціативних зв'язків привертав увагу мислителів ще від античної доби, зокрема Платона й Аристотеля, а згодом його осмислення продовжили Р. Декарт, Б. Спіноза та Т. Гоббс. Подальший розвиток

уявлень про асоціації, що зрештою підготував ґрунт для їхнього експериментального вивчення, пов'язують із працями А. Бена та Г. Спенсера. Практичне втілення цих ідей у мовознавчій площині знайшло відображення у працях В. фон Гумбольдта і Ф. де Соссюра [Горошко 2001]. На думку О. Селіванової, асоціація постає як тимчасовий і рухомий психонервовий зв'язок, що виникає між кількома психічними явищами – відчуттями, образами, уявленнями, думками чи емоціями, а також між їхнім мовним вираженням. Такий зв'язок формується в певних умовах як реакція на зовнішній або внутрішній стимул [Селіванова 2006].

Виникнення словесних асоціацій визначено комплексом взаємопов'язаних чинників. До них належать особистий досвід індивіда, його соціальне середовище, культурний рівень, культурно-історичні традиції та етнічна належність. Отже, асоціації постають не лише виявом індивідуального мовного досвіду, а й відображенням ширшого культурного та соціального контексту. Відповідно словесні асоціації репрезентують сприйняття об'єктивної дійсності крізь призму уявлень і смислів, що сформувалися у свідомості мовця під впливом його життєвого досвіду [Сурмач 2012].

У сучасній лінгвістиці існують різні способи систематизації асоціацій, що ґрунтуються на типі зв'язків або формальних характеристиках. Хоча універсальної класифікації не сформовано, у більшості підходів виділяють два основні різновиди – синтагматичні та парадигматичні асоціації [Селіванова 2008]. До синтагматичних належать такі асоціативні реакції, які відрізняються від слова-стимулу за граматичною належністю та відображають зв'язки між словами в межах висловлення. Парадигматичні ж асоціації виникають між словами одного граматичного класу зі стимулом і відображають їхню спільність або протиставлення в системі мови [Єфимчук 2021, с. 78].

Залежно від характеру й наявності певних обмежень розрізняють три різновиди асоціативного експерименту: вільний, спрямований та ланцюговий [Недашківська 2013]:

1. **Вільний асоціативний експеримент** передбачає вільну реакцію респондента на слово-стимул. Дослідник не обмежує учасника в часі, кількості відповідей чи вимогах до їхньої форми та змісту. Респондент називає асоціації, які першими виникають у його свідомості у відповідь на подане слово [Денисевич 2010, с. 335].

2. **Спрямований асоціативний експеримент** передбачає реакцію респондента на слово-стимул у межах заданого напрямку асоціювання. Дослідник визначає певні граматичні або семантичні умови, яких учасник має дотримуватися під час добору відповіді. Респондент добирає асоціації відповідно до поставленого завдання, наприклад називає прикметник до іменника, дієслово до поданого слова або слово певної тематичної групи [Дружинець 2025, с. 72].

3. **Ланцюговий асоціативний експеримент** передбачає послідовну реакцію респондента на слово-стимул у вигляді кількох асоціацій. Дослідник фіксує не лише першу реакцію, а й подальші асоціативні зв'язки, що виникають у свідомості учасника. Респондент відтворює ланцюг асоціацій, який дає змогу простежити розвиток асоціативного процесу та характер переходу від одного уявлення до іншого [Розвод 2015, с. 94].

Організація асоціативного експерименту передбачає не лише пред'явлення слова-стимулу та фіксацію реакцій, а й подальше впорядкування, аналіз і тлумачення отриманого матеріалу. Відповідно в його проведенні можна виокремити кілька послідовних етапів:

- формування асоціативного поля, під час якого респондентам пропонують слово-стимул і фіксують їхню першу реакцію;
- аналіз кількісних показників реакцій, що передбачає визначення загальної кількості отриманих відповідей і встановлення повторюваних асоціатів;

- когнітивну інтерпретацію асоціатів, у межах якої зафіксовані реакції групують за окремими когнітивними ознаками та розглядають як засоби вербалізації відповідних смислів;
- когнітивно-психолінгвістичну інтерпретацію досліджуваного концепту, що ґрунтується на виявлених когнітивних ознаках і дає змогу окреслити зміст концепту;
- побудову моделі асоціативного поля, яка уможливорює узагальнення результатів експерименту та виявлення структури асоціативних зв'язків [Сурмач 2021, с. 166].

Незалежно від різновиду асоціативного експерименту, у результаті його проведення формується асоціативне поле слова-стимулу. Асоціативне поле – це сукупність реакцій на слово-стимул, отриманих експериментальним шляхом, і водночас модель, що відображає асоціативні зв'язки між одиницями мови у свідомості мовців [Денисевич 2018, с. 29]. Воно є засобом вивчення концепту в національній і індивідуальній концептосферах: першу простежують на матеріалі реакцій великої кількості інформантів, другу – на основі асоціацій окремої особи [Єльнікова 2025].

Асоціативне поле має внутрішню структуру, організація якої ґрунтується на частотності реакцій на слово-стимул. Центральну позицію в ньому посідають найчастотніші асоціати, що становлять ядро й репрезентують асоціативну норму як сукупність типових, стандартних і культурно релевантних реакцій. Проміжне місце між ядром і периферією належить приядерній зоні, представлений асоціаціями з відносно високими, хоча й нижчими за ядерні, кількісними показниками. Периферія охоплює реакції з низькою частотністю, у тому числі одиничні, які переважно відображають індивідуалізовані та нестандартні асоціативні зв'язки. Внутрішня будова периферії передбачає її розмежування на ближню і дальню [Гоцинець 2016, Іванченко 2024]. Залежно від обсягу й характеру матеріалу розрізняють індивідуальні та колективні асоціативні поля [Недашківська 2019, с. 27]. Колективне поле, сформоване на основі узагальнених результатів експерименту, називають асоціативною

нормою [Желязкова 2012, с. 178]. Практичним результатом асоціативних експериментів можуть бути асоціативні словники, у яких узагальнено типові реакції носіїв мови на слова-стимули. Зокрема, «Український асоціативний словник» укладено за матеріалами психолінгвістичного експерименту з носіями української мови [Мартінек 2007].

На думку Н. Бутенко, асоціативне поле має впорядковану структуру, у межах якої реакції на слово-стимул розподіляються за окремими асоціативними лініями. Залежно від характеру зв'язку між стимулом і реакцією виокремлюють:

- *семантичні лінії* – реакції, пов'язані зі словом-стимулом семантичними відношеннями;
- *граматико-словотворчі лінії* – реакції, що виникають унаслідок граматичних змін слова-стимулу або творення від нього похідних слів;
- *синтагматичні лінії* – реакції, які разом зі стимулом утворюють природні словосполучення в межах певного контексту [Бутенко 1979].

Отже, асоціативний експеримент є ефективним методом дослідження мовної свідомості, оскільки виявляє систему зв'язків, що формується навколо слова. Аналіз асоціативних реакцій уможлиблює простеження смислових особливостей мовних одиниць і специфіки їхнього функціонування. У дослідженні діалектизмів цей метод набуває особливого значення, адже діалектна лексика відображає локальний побут, культурні уявлення та мовний досвід носіїв говору. Асоціативний експеримент поглиблює аналіз особливостей сприйняття діалектизмів та їхнього місця в мовній свідомості.

Висновки до розділу 1

Діалектна лексика подільського говору становить сукупність територіально обмежених лексичних одиниць, що функціонують у межах подільського ареалу та відрізняються від відповідних одиниць літературної мови. Подільський говір належить до волинсько-подільської групи

південно-західного наріччя української мови. Його лексика охоплює назви, пов'язані з побутом, одягом і прикрасами, рослинним і тваринним світом, погодними явищами, їжею, людиною, родинними зв'язками та обрядовою практикою. Діалектний лексикон має тематичну організацію й відображає особливості номінації в межах регіонального мовного середовища.

Сприйняття лексичних одиниць охоплює кілька етапів – розпізнавання звукової або графічної форми слова, співвіднесення її з одиницями ментального лексикону та встановлення значення в конкретному контексті. На етапі впізнавання активуються не тільки потрібні, а й подібні за формою слова, між якими виникає конкуренція. Вибір потрібного значення залежить від контексту. Осмислення слова не зводиться до словникового значення, оскільки включає смисл, що формується в конкретній ситуації мовлення. На цей процес впливають попередній мовний досвід, знання мовних закономірностей, мовне чуття, здатність до прогнозування, а також образні й асоціативні зв'язки. Слово в ментальному лексиконі існує не ізольовано, а у зв'язку з іншими одиницями на семантичному, формальному й асоціативному рівнях.

Асоціативний експеримент дає змогу зафіксувати ці зв'язки через реакції на слово-стимул. Реакції відображають індивідуальний досвід, соціальні та культурні чинники. Залежно від умов проведення використовують вільний, спрямований і ланцюговий типи експерименту, які дають різні за характером результати – спонтанні, контрольовані й послідовні асоціації. У результаті формується асоціативне поле слова, у якому реакції розподіляються за частотністю: ядро становлять найтипівіші відповіді, приядерну зону – менш частотні, периферію – поодинокі. Асоціації також можна групувати за типом зв'язків – семантичні, граматико-словотворчі та синтагматичні. Асоціативний експеримент дає можливість з'ясувати, яке місце діалектні слова займають у мовній свідомості носіїв, які значення, смисли й асоціації з ними пов'язані.

РОЗДІЛ 2

Асоціативні характеристики діалектної лексики подільського говору

2.1. Організація асоціативного експерименту: матеріал, вибірка та процедура проведення

Для дослідження асоціативних характеристик діалектної лексики подільського говору було проведено вільний асоціативний експеримент. Матеріалом дослідження стали діалектні лексеми, дібрані з лексикографічних праць, що фіксують живе мовлення носіїв подільського говору, зокрема з «Матеріалів до словника подільського говору» І. Гороф'янюк [Матеріали 2021].

Для експерименту відібрано 50 слів-стимулів. До цього переліку увійшли слова, які побутують у живому мовленні носіїв подільського говору на території Вінниччини. Відібрані лексеми належать до різних лексико-семантичних груп:

- побутова лексика (*шóпа* – хлів, *риска́ль* – лопата, *по́дра* – сідало для курей, *гобóра* - огорожа, *порéнча* – перила);
- лексика на позначення одягу, взуття та прикрас (*дра́нтя* – старий одяг, *вбйóри* – вишуканий одяг, *недо́хітки* – старе взуття, *чу́ні* – домашнє взуття, *фуфáйка* - ватянка);
- ботанічна лексика (*крижа́лка* – капуста, *корчу́ха* – сорт цибулі, який росте кущем, *пузі́чки* – червона смородина, *свербі́ус* – шипшина, *квасо́к* – щавель);
- зоологічна лексика (*льо́ха* – свиня, *когу́т* – півень, *дзьомба́рі* – комарі, *ра́бець* – шуліка, *му́тель* – метелик);
- метеорологічна лексика (*слякотня́* – дрібний дощ, *зю́зя* – холодна погода, *дю́дя* – холодна погода, *пері́цити* – сильно накрапати, *шпа́рити* – сильно йти (про дощ));
- лексика їжі та напоїв (*го́дзя* – страва з картоплею, м'ясом та квашеними огірками, *куля́стра* – молозиво, *мандза́р* – пиріжок з сиром та кропом, *бе́бешки* – нутрощі, лівер, *папи́о́я* – кукурудза (іноді – кукурудзяна каша);

- лексика на позначення зовнішності людини (*гандраба́тий* – високий і худий, *гелева́тий* – людина з великим животом, *бацма́тий* – повний, *лаба́тий* – людина з великими ногами, *терго́ші* – плечі);
- лексика на позначення рис характеру (*напра́сний* – надокучливий, *урві́тель* – бешкетник, *видзіго́рний* – хвастун, *пасійо́нний* – скажений, *непотре́бний* – немічний);
- обрядова лексика (*скрі́ня* – посаг, *крі́жмо* – подарунок, що несуть куми новонародженому, *покрива́ння* – обряд переходу від дівочтва до заміжжя, *гильце́* – обрядове дерево, *роді́ни* – святкування з нагоди народження дитини);
- дієслівна лексика (*гзі́тися* – пустувати, *втя́ти* – вчудити, *жльогáнити* – сильно пити, *запофто́рити* – загубити, *нарихтува́ти* – підготувати).

Усі 50 слів-стимулів були використані під час аналізу зібраного матеріалу, проте окремі з них розглянуто детальніше, оскільки вони найвиразніше репрезентують характер асоціативних реакцій і особливості сприйняття діалектизмів.

В асоціативному експерименті взяли участь 135 респондентів із Вінниччини. За віком учасників було розподілено на такі групи: до 18 років (15,6%), 18–25 років (40%), 26–40 років (17,8%), 40 років і більше (26,7%). Серед респондентів 25,2% були чоловіками, а 74,8% – жінками. За місцем проживання респонденти розподілилися майже порівну: 50,4% – мешканці міста, 49,6% – мешканці села.

Експеримент проводився у формі онлайн-анкетування через Google Forms. Респондентам послідовно пропонували слова-стимули, на які потрібно було записати першу асоціацію. Відповіді не обмежувалися готовими варіантами, тому кожен учасник подавав власну реакцію. Важливою умовою була спонтанність відповіді, без тривалого обдумування. Усі отримані реакції автоматично зберігалися в таблиці, після чого їх було впорядковано, згруповано за змістовою близькістю та опрацьовано кількісно і якісно. На основі зібраного матеріалу розглянуто типи асоціативних реакцій, їхній розподіл у межах різних

лексико-семантичних груп, а також вплив віку й мовного досвіду на сприйняття діалектизмів.

2.2. Характеристика асоціативних полів діалектизмів подільського говору

Особливості збереження діалектизмів у мовній свідомості респондентів можна простежити за допомогою асоціативних полів. Одні діалектні одиниці мають чітко виражене асоціативне ядро, що показує високий ступінь їх упізнаваності та зрозумілості. Інші ж характеризуються розмаїттям асоціативних реакцій, варіативністю асоціативних зв'язків і більшою кількістю нульових реакцій, що означає нижчий ступінь зрозумілості цих слів для сучасних мовців. Для аналізу асоціативних полів було відібрано діалектизми, які відрізняються ступенем зрозумілості та характером асоціативних реакцій. Серед них ми виокремили одиниці з чітко вираженим асоціативним ядром, із менш чітко окресленим асоціативним ядром та з варіативною асоціативною структурою. Далі розглянемо діалектизми, які найповніше ілюстрували кожен із названих типів.

До найвиразніших прикладів асоціативного поля з **чітко вираженим ядром** належить стимул *когút*:

Когút – *півень* (119), *пташка* (2), *домашній півень* (1), *мотузок* (1), *вузол* (1), *ніготь* (1), *палка* (1), *петух* (1), *пітух* (1), *птах* (1), *скирта* (1), *так називають півня* (1), *хлопець* (1), *якийсь інструмент* (1), *яструб* (1), *нуль реакції* – 2.

Асоціативне поле цього стимулу має сформоване ядро – реакцію *півень*, тобто ми можемо простежити високий рівень упізнаваності значення діалектизму. Інші реакції, зокрема *птах*, *пташка*, *домашній півень*, *петух*, також належать до того самого семантичного поля, проте трапляються значно рідше. Інші поодинокі асоціації формують периферію поля й не мають безпосереднього зв'язку з основним значенням. Незначна кількість нульових

реакцій додатково підтверджує, що слово *когут* є добре зрозумілим для більшості респондентів.

Подібну структуру має і асоціативне поле стимулу *квасок*:

Квасок – щавель (63), рослина (13), квас (8), зелений борщ (3), щавій (2), квасець (2), листя (2), зелень (2), напій (2), бобова рослина (1), використовується для зеленого борщу (1), ємність (1), з нього варять борщ (1), заквашений (1), зелена і кисла рослина на борщ (1), зелене листя для додавання в зелений борщ (1), зелений щавель (1), зелень до борщу (1), квасоля (1), квашене (1), квашений продукт (1), кисла рослина (1), кисла рослина, листя якої можуть додавати в зелений борщ (1), кисле листя, яке додають в зелений борщ (1), ліс (1), прохолода (1), рослина, з якою готують зелений борщ (1), рослина для борщу (1), рослина для зеленого борщу (1), рослина, з якої зелений борщ варять (1), рослина їстівна (1), рослина квасок, для зеленого борщу (1), рослина, кисла на смак, яку додають в зелений борщ (1), рослина має кислий смак (1), рослина така, зелена і кисла (1), борщ (1), рослина, для зеленого борща (1), рослина, з якої роблять борщ (1), рослина, яку кидають в борщ (1), рослина, яку часто використовують для приготування зеленого борщу (1), рослинка, яку використовують для приготування зеленого борщу, зазвичай після Великодня (1), солоний огірок (1), трава така (1), фасоля (1), чавій (1), щавель для зеленого борщу (1), щавіль (1), щавель, що росте на городі (1), нуль реакції – 1.

Асоціативне поле слова *квасок* має чітке ядро – *щавель*, що передає основне значення. Поруч є узагальнені реакції (*рослина*) та фонетична асоціація (*квас*). Периферія пов'язана з кулінарним уживанням кваску, зокрема простежуємо такі реакції, як *зелений борщ*, *з нього варять борщ*, *використовується для зеленого борщу*, *зелень до борщу*. Трапляються й поодинокі, індивідуальні реакції (*ліс*, *прохолода*, *квасоля*), які не пов'язані з правильним значенням цього слова.

До діалектизмів із чітким асоціативним ядром належить також стимул *льóха*:

Льо́ха – свиня (73), свиноматка (16), свиня жіночої статі (7), свинка (4), свиня жіночого роду (4), погріб (3), самка свині (2), свиня, що народжує (2), погреб (2), ім'я (2), будинок для свійських тварин (1), друг (1), дружина кабана (1), жінка свиня (1), Леха (1), льох (1), мама свиня (1), поросна свиня (1), поросля жіночого роду (1), рослина (1), самиця кабана (1), сарай (1), свинка жіночого роду (1), свиня для розмноження (1), свиня жіночого роду, яка народила поросят (1), свиня з поросятами (1), свиня з поросятками (1), скорочене ім'я Олексій (1), чоловіче ім'я (1), нуль реакції – 1.

У слові *льо́ха* асоціації зосереджені навколо одного значення – свині, зокрема саме жіночої статі, що бачимо з типових реакцій *свиноматка*, *свиня жіночого роду*, *самка свині*, тобто більшість добре розуміє, що означає це слово. Далі спостерігаємо уточнювальні реакції, як-от *свиня, що народжує*, *свиня з поросятами*, які конкретизують це уявлення. Водночас з'являються й поодинокі інші асоціації – *погріб*, *ім'я*, *Леха* – пов'язані або зі звуковою подібністю, або з іншим значенням слова (*льох* як *погріб*).

До другого типу належать діалектизми **із менш чітко окресленим асоціативним ядром**. Одним із показових прикладів є стимул *куля́стра*:

Куля́стра – молозиво (33), люстра (11), каструля (10), куля (5), молоко (3), каністра (3), перше молоко (2), перше молоко корови (2), їжа (2), айстра квітка (1), блюдо з першого молока (1), видоєне молоко після народження телятки (1), вода (1), делікатес з молодого молока (1), десерт з молока (1), ємність (1), запечене молозиво (1), каша (1), коло (1), корова (1), кругла (1), кругла квітка (1), кругло-гострий (1), кружка (1), кулі (1), кучерява (1), перше молоко корови після пологів (1), перше молоко після окоту (1), морозиво корови (1), намисто (1), перше молоко від корови після теляти (1), перше молоко після родів корови (1), перший удій молока після отелу (1), печене молозиво (1), печений продукт з жирного молока (1), пляшка (1), повна (1), рослина (1), сир (1), страва з молока (1), страва з першого молока корови або кози (1), страва з першого молока як розтелиться корова (1), швидка (1), щось кругле (1), щось із посуду (1), якась страва (1), нуль реакції – 30.

У реакціях на цей стимул уже немає такої однорідності, як у попередніх прикладах. Хоча найчастотнішою є реакція *молозиво*, значна частина відповідей пов'язана не зі значенням слова, а з його зовнішньою формою або випадковими звуковими асоціаціями: *люстра, каструля, куля, каністра*. Водночас у полі зберігаються й реакції, що відбивають реальне значення діалектизму: *перше молоко, перше молоко корови, страва з молока, печене молозиво*. Можемо відзначити, що, з одного боку, зберігається правильний семантичний центр, з іншого – він не є достатньо стабільним для всіх респондентів.

Менш однозначним є й асоціативне поле стимулу *крижálка*:

Крижálка – *капуста (13), листок капусти (11), крига (9), квашена капуста (6), голубці (5), лист капусти (5), листок капусти для голубця (5), лід (5), крижі (4), листочок капусти (3), листя капусти (3), пелюстка капусти (3), качалка (3), заготовка на голубці (2), капустяний лист (2), маринована капуста (2), головка квашеної капусти (2), пелюстка (2), гойдалка (2), кружево (2), ніж (2), терка (2), капуста тушкована (1), качан капусти (1), бурулька (1), вішалка (1), для шиття (1), знаряддя праці (1), Карпати (1), комаха (1), криниця (1), куртка (1), миска (1), обledenіння (1), морозилка (1), озеро (1), підземна схованка (1), поренча (1), скрижалі (1), сніг (1), сосулька (1), страва (1), страва з капусти (1), тканина (1), точилка (1), крижавка (1), холодильник (1), холодна погода (1), холодно (1), частина капусти для приготування голубців (1), шуба (1), щось кругле (1), кухонний інструмент (1), на голубці (1), роблять голубці (1), нуль реакції – 10.*

У структурі цього асоціативного поля можна виокремити два основні семантичні напрями. Перший пов'язаний із реальним значенням слова: *капуста, листок капусти, квашена капуста, голубці, лист капусти*. Другий напрям формують реакції, асоційовані з холодом: *крига, лід*, а також поодинокі відповіді *бурулька, сніг, холодно, холодна погода*. Отже, у мовній свідомості респондентів це слово не має єдиного стабільного значення, а його асоціативне поле характеризується частковою семантичною роздвоєністю.

Подібну неоднорідність демонструє і стимул *зю́зя*:

З'юзя – холодно (26), холод (24), п'яний (11), п'яний в зюзя (6), мороз (4), п'яниця (3), п'яна людина (3), нетвереза людина (2), нюня (2), дівчина (2), зозуля (2), замерзла як зюзя (1), дуже холодно (1), дзюська (1), дитина (1), дрищ (1), дуже п'яна людина (1), дурень (1), про морозну погоду (1), зима (1), змерзла (1), змерзлюх (1), зузуля (1), кличка собаки (1), комарик (1), лице (1), людина з алкогольною залежністю (1), людина напідпитку (1), людина під дією алкоголю (1), людина, якій важко контролювати свої дії (1), маленьке (1), мамин хлопчик (1), міфічний персонаж (1), морозно (1), напився (1), ненадійна людина (1), неохайний (1), неросторопна людина (1), п'яна неохайна людина (1), п'яничка (1), плакса (1), прохолодно (1), слабак (1), слюнтяй (1), собака (1), сп'яніння (1), стан людини (1), стан сп'яніння (1), телепень (1), тріска (1), сильно п'яний (1), дуже п'яний (1), холодна погода (1), холодрига (1), хтось змучений (1), хуртовина (1), замерзнути (1), щось дрібне (1), нуль реакції – 9.

Асоціативне поле цього слова теж не є цілком однорідним. Найчастіше воно пов'язане зі сферою холоду: *холодно, холод, мороз*. Водночас помітна група реакцій стосується стану сп'яніння: *п'яний, п'яний в зюзя, п'яниця*. Отже, у мовній свідомості респондентів актуалізуються щонайменше два значеннєві напрями, що свідчить про зміщення або нашарування асоціативних зв'язків.

До третього типу належать діалектизми, асоціативні поля яких не мають чітко вираженого центру й **характеризуються більшою варіативністю реакцій**. Одним із таких є стимул *г'одзя*:

Г'одзя – страва (18), господиня (10), рагу (8), їжа (3), газдиня (3), неохайна людина (3), страва з картоплі (2), якась страва (2), каша (2), суп (2), жінка (2), тедзь (2), хазяйка (2), блюдо (1), блюдо як рагу (1), борщ без буряка (1), варево (1), виноград (1), тазда (1), Ганок якийсь (1), гвоздь (1), годзь (1), гойдалка (1), гойдатися (1), господарка (1), гостя (1), грязний (1), грязнуля (1), густий борщ (1), дім (1), дуб (1), замурзаний (1), каша набовтана (1), каша кукурудзяна (1), квасоля (1), коза (1), криниця (1), ніндзя (1), одяг (1), пельмені (1), пісний борщ (1), рагу з квашеними огірками (1), смакота (1), собака (1), страва типу рагу

(1), страва у печі (1), тітка (1), тут (1), українська страва (1), холод (1), хтось брудний (1), якась ягода (1), нуль реакції – 36.

Цей стимул викликав семантично дуже різномірні асоціації. Частина реакцій пов'язана зі сферою їжі та побуту: *страва, рагу, їжа, каша, суп*. Інша група тяжіє до позначення особи: *господиня, газдиня, хазяйка, господарка*. Окремо фіксуються реакції, пов'язані з негативною характеристикою людини: *неохайна людина, грязний, грязнуля, хтось брудний*. Однак жоден із цих напрямів не формує безперечного асоціативного ядра.

Подібну структуру має і асоціативне поле стимулу *гелеватий*:

Гелеватий – *животатий (14), великий (8), розумний (6), головатий (5), з великим животом (5), дурний (4), прізвище (3), рідкий (3), товстий (3), пузатий (2), здоровий (2), повний (2), гливкий (2), густий (2), живіт (2), п'яний (2), балакучий (1), в'язкий (1), вальжний (1), велика голова (1), великий живіт (1), нефункціональний (1), гелій (1), гладка людина (1), голий (1), головастиий (1), голосний (1), дуркуватий (1), тельбухатий (1), з великими губами (1), заслаб і неважно виглядаєш (1), здоровий живіт (1), здорове черево (1), лінивий (1), масивний (1), мордатий (1), незграбний (1), незрозумілий (1), непосидючий (1), непропорційний (1), неухажний (1), пишний (1), повільний (1), пузань (1), сирий (1), страва, яка не вдалася (1), тягучий (1), череватий (1), широкий (1), якийсь не такий (1), нуль реакції – 39.*

Реакції на цей стимул також не утворюють єдиного виразного центру. Частина респондентів пов'язує слово з ознаками зовнішності: *животатий, великий, головатий, з великим животом, товстий*. Інші реакції тяжіють до зовсім інших значеннєвих сфер: *розумний, дурний, рідкий, густий, гливкий*, що свідчить про відсутність стабільного значення слова в мовній свідомості більшості опитаних

Ще одним прикладом варіативного асоціативного поля є стимул *бєбєшки*:

Бєбєшки – *нутроці (6), внутрішні органи (5), одяг (5), страва (4), бебєхи (3), кишки (3), потроха (3), речі (3), лівер (2), печінка, легєні, серце (2), пиріжки (2), бублики (2), барани (2), жіночий одяг (2), кульки (2), ягоди (2), багато малих*

речей (1), балабончики (1), бешкетники (1), бур'яни (1), верхній одяг (1), взуття (1), вид одягу (1), виноградини (1), випираючий живіт (1), виріб із тіста (1), внутриності тварини (1), внутрішні печіночка, шлуночок курячі (1), внутрішні органи свиней (1), внутроші (1), голов (1), дитина (1), діти (1), дрібні речі (1), закрутки (1), їжа (1), калачі (1), картопляники (1), ковтуни (1), вівці (1), кози (1), козячі екскрименти (1), комки (1), круглі кульки (1), кухонне приладдя (1), лахи (1), млинці (1), нахлібники (1), органи (1), очі (1), патрахи (1), патрашки курячі (1), патрони (1), пельмені (1), печінка (1), пироги (1), речі дитячі (1), світер (1), страва з картоплі (1), субпродукти (1), сухий сніданок (1), тельбухи (1), щось тістове (1), утеплений одяг (1), щось дитяче (1), нуль реакції – 39.

Асоціативне поле цього слова є виразно варіативним. Частина респондентів співвідносить його з назвами нутрошів і внутрішніх органів: *нутроші, внутрішні органи, кишки, потроха, лівер*. Водночас інші реакції пов'язують стимул із зовсім іншими сферами – одягом, речами або стравами: *одяг, страва, речі, жіночий одяг, пиріжки, бублики*. Така семантична строкатість відповідей, як і значна кількість нульових реакцій, свідчить про відсутність усталеного асоціативного ядра та низький рівень однозначної впізнаваності цього діалектизму.

Отже, аналіз асоціативних полів засвідчив неоднаковий ступінь збереженості діалектизмів подільського говору в мовній свідомості респондентів. Частина діалектних одиниць має чітке асоціативне ядро й викликає переважно однорідні реакції, що свідчить про їхню зрозумілість та актуальність. Натомість інші слова характеризуються розмитістю асоціативної структури, значною варіативністю реакцій і більшою кількістю нульових відповідей, що вказує на послаблення їхньої семантичної впізнаваності серед сучасних носіїв мови.

2.3. Основні типи асоціативних реакцій на діалектизми

У сучасній психолінгвістиці та лінгвістиці асоціативного експерименту не існує єдиної універсальної класифікації асоціативних реакцій. Це зумовлено

тим, що асоціативний зв'язок між словом-стимулом і словом-реакцією може виявлятися на різних рівнях – семантичному, граматичному, формальному, контекстуальному та емоційно-оцінному. Зокрема, Д. Терехова виокремлює парадигматичні, синтагматичні, тематичні, граматичні, словотвірні, фонетичні, ремінісцентні, фразеологічні, реакції-персоналії та іншомовні асоціації [Денисевич 2016]. Л.Кушмар пропонує ширшу схему, у межах якої реакції поділено на вербальні прості, вербальні складені, невербальні та комплексні; до вербальних простих дослідниця зараховує, зокрема, парадигматичні, синтагматичні, тематичні, словотвірні, граматичні, фонетичні, ремінісцентні та емоційно-оцінні реакції [Кушмар 2011]. У дослідженні ми врахували класифікації асоціативних реакцій, запропоновані Д. Тереховою та Л. Кушмар, проте адаптували їх до нашого матеріалу. Це пов'язано з тим, що реакції на діалектизми подільського говору мають свої особливості й потребують дещо іншого підходу до аналізу.

У досліджуваному матеріалі ми виокремили такі основні типи асоціативних реакцій:

- *парадигматичні;*
- *синтагматичні;*
- *тематичні;*
- *описові;*
- *фонетичні;*
- *словотвірно-формальні;*
- *реакції з розщепленим смисловим центром;*
- *нульові реакції.*

За допомогою цього поділу ми простежили, яким чином діалектне слово осмислюється в мовній свідомості респондентів: через пряме значення, типовий мовленнєвий контекст, тематичне оточення, опис, звукову чи формальну подібність. Водночас межі між окремими типами асоціативних реакцій у багатьох випадках є рухомими й не завжди можуть бути чітко розмежовані, що зумовлено тим, що одна й та сама реакція нерідко поєднує кілька ознак

одночасно: семантичну, контекстуальну, формальну або емоційно-оцінну. Тому в цьому дослідженні реакції класифіковано за домінантною ознакою, тобто за тим типом зв'язку зі словом-стимулом, який виявляється найвиразніше.

Одним із найпомітніших типів реакцій у нашому матеріалі є **парадигматичні**. Вони ґрунтуються на смисловій близькості між стимулом і реакцією та дають змогу побачити, чи зберігається значення діалектизму в мовній свідомості респондентів. Найчастіше такі реакції постають у вигляді близьких за змістом слів або загальновживаних відповідників діалектної лексики. У межах парадигматичних реакцій ми виокремили кілька підгруп: точні семантичні відповідники, семантично близькі синонімічні реакції та родово-узагальнювальні реакції. Першу підгрупу утворюють **точні семантичні відповідники**, тобто реакції, у яких респондент фактично подає загальновживаний лексичний еквівалент діалектизму. Смисловий зв'язок між стимулом і реакцією у таких реакціях є очевидним і прямим, адже діалектне слово безпосередньо співвідноситься з літературним відповідником або з лексемою, що найточніше передає його значення. Наприклад, на стимул *папи́о́я* найчастіше зафіксовано реакцію *кукурудза*, на стимул *корчу́ха* – *цибуля*, на стимул *му́тель* – метелик, на стимул *жльогáнити* – пити. Другу підгрупу утворюють **семантично близькі синонімічні реакції**. Вони не є прямими відповідниками слова-стимулу, проте передають його значення через близькі за семантикою лексеми. Характерною рисою цієї підгрупи є те, що в реакціях респондентів часто простежуються цілі синонімічні ряди, які групуються навколо одного смислового центру. Стимул *урви́тель* викликає низку близьких за значенням реакцій: *бешкетник*, *шибеник*, *шкідник*, *хуліган*, *забіяка*, *зірвиголова*, *задира*, *збиточник*, *непосида*, *шибайголова*; стимул *пасі́йо́нний* співвідноситься з такими лексемами, як *злий*, *нервовий*, *сердитий*, *знервований*, *роздратований*, *скажений*, *псіхований*, *агресивний*, *дратівливий*, *емоційний*; стимул *тзи́тися* – з реакціями *гратися*, *біситися*, *бешкетувати*, *дуріти*, *дражнитися*, *балуватися*, *казитися*, *дуркувати*, *вередувати*, *тедзитися*, *дурачитися*, *забавлятися*. До окремої підгрупи належать

родово-узагальнювальні реакції. Вони з'являються тоді, коли респондент не подає точного значення діалектизму, але правильно визначає його загальний зміст. Наприклад, *пузі́чки* осмислюються як *ягоди*, *дзьомбарі́* – як *комахи*, *ра́бець* – як *птиця*, *свербі́ус* – як *рослина*.

Синтагматичні реакції – це реакції, які разом зі словом-стимулом утворюють словосполучення або відтворюють типовий контекст його вживання. Якщо парадигматичні реакції показують смислову близькість, то синтагматичні виявляють, як слово функціонує в мовленні та з якими одиницями найчастіше поєднується. У межах синтагматичних реакцій ми виокремили дві підгрупи: прості словосполучувальні реакції та стійкі фразеологізовані реакції. До першої підгрупи належать **прості словосполучувальні реакції**. Стимул і реакція у таких випадках утворюють звичне словосполучення. Це найпростіший тип синтагматичних зв'язків, у якому реакція не пояснює значення слова, а лише вводить його в типовий мовний контекст. До цієї підгрупи можна віднести реакції *пері́щити* – *дощ пері́щить*, *скрі́ня* – *стара скриня*, *герто́ші* – *нести на гертошах*, *крі́жмо* – *крижмо на хрестини*, *покрива́ння* – *покривання на весіллі*. Окремо варто виділити **стійкі фразеологізовані реакції**. У цих реакціях слово-стимул сприймається як частина готового вислову. Це ми простежили в реакціях *зю́зя* – *п'яний в зюзю*, *дю́дя* – *замерзнути на дзюдзьку*, *дра́нтя* – *подерти в дрантя*.

У **тематичних реакціях** слово-стимул поєднується з іншими словами тієї самої тематичної сфери. На відміну від парадигматичних реакцій, вони не відтворюють значення діалектизму безпосередньо, а лише вказують на коло пов'язаних із ним понять. Водночас, на відміну від синтагматичних реакцій, тематичні не утворюють зі стимулом словосполучення, а виявляють спільність теми. У досліджуваному матеріалі такі реакції трапляються досить часто. Наприклад, стимул *слякотня́* викликає реакції *калюжа*, *бруд*, *ожеледиця*, *талий сніг*; стимул *квасо́к* – *зелений бориц*, *листя*, *зелень*, *бориц*; стимул *вбйо́ри* – *вишиванка*, *капелюхи*, *черевики*, *наряди*; стимул *папио́я* – *каша*, *крупа*, *мамалига*, *качан*.

Ще один тип реакцій, зафіксований у досліджуваному матеріалі, – **описові реакції**. Вони виникають тоді, коли респондент не називає прямий відповідник діалектизму, а пояснює його значення через розгорнутий опис. Такі реакції особливо показові для слів, значення яких не завжди легко передати одним словом, тому респонденти вдаються до ширшого тлумачення. У межах описових реакцій ми виокремили три підгрупи: пояснювально-значеннєві, функційно-описові та ситуативно-описові реакції. Насамперед виділено **пояснювально-значеннєві реакції**. У цих реакціях респондент фактично розкриває значення діалектизму у формі короткого тлумачення, а не просто добирає близьке за змістом слово. Так, *корчу́ху* пояснюють як *цибулю*, яку *ви́рощу́ють переважно заради верхівки, бо низ плодовитий, але не надто крупний*; *недо́хітки* – *це вживані речі, в яких до вас уже ходили*; *ра́бець* – *птих, який краде курей*. **Функційно-описові реакції** передають значення слова через його призначення або спосіб використання. Наприклад, на стимул *квасо́к* подано реакцію *рослина, яку кидають в борщ*, на стимул *крижа́лка* – *частина капусти для приготування голубців*, на стимул *корчу́ха* – *цибулька для садіння*, а стимул *кри́жмо* – *те, що дарують новонародженому хрещені батьки*. У **ситуативно-описових реакціях** значення діалектизму передається через конкретну життєву ситуацію. Зокрема, *покрива́ння* пов'язане з обрядом *покривання молодії, коли нареченій скидають фату й одягають хустку*; *герто́ші* пояснюють через ситуацію, коли *дитину садять на плечі*; *слякотня́* – *це стан, коли на дорогах багато мокрого снігу, змішаного з брудом*; *гильце́* тлумачать як *прикрашене деревце, зазвичай із сосни, на весілля: спочатку його несе боярин попереду весілля, а потім із ним танцюють*.

Окрему групу в досліджуваному матеріалі утворюють **фонетичні реакції**, в основі яких лежить звукова подібність слів. У таких випадках респондент сприймає діалектизм насамперед через його звучання, а не через значення. Саме так виникли реакції *куля́стра* – *люстра*, *кані́стра*, *куля*; *дю́дя* – *дядько*, *дудка*; *крижа́лка* – *крига*, *лід*; *му́тель* – *мотель*, *метель*, *мутний*. Подібні відповіді

показують, що в разі нечіткого розуміння слова мовна свідомість шукає опору в його фонетичній формі.

Словотвірно-формальні реакції з'являються тоді, коли респондент звертає увагу на будову слова – його корінь, суфікси або загальну формальну подібність до інших лексем. У досліджуваному матеріалі це простежено у відповідях *квасóк – квас, квасець, корчúха – корч, корчма, корчушка, пасійóнний – пасія, пасійований, му́тель – мутний, мутити*.

Ще один помітний тип у досліджуваному матеріалі – **реакції з розщепленим смисловим центром**. Слово-стимул у таких випадках не викликає одного чіткого кола асоціацій, а розходиться відразу в кілька різних смислових напрямів. Це означає, що респонденти пов'язують діалектизм не з одним усталеним значенням, а з кількома різними уявленнями, між якими немає єдиного домінантного центру. Найвиразніше це видно у відповідях *зю́зя – холодно, холод та п'яний, п'яниця; го́дзя – страва, господиня, неохайна людина; тзíтися – сваритися, гратися, біситися; шпáрити – швидко йти, обливати окропом, добре розумітися в чомусь*.

Окремо варто згадати **нульові реакції**, тобто випадки, коли респондент не подав відповіді на слово-стимул. Такі реакції є важливими для аналізу, оскільки свідчать про низький ступінь упізнаваності або незрозумілість діалектизму. У досліджуваному матеріалі найбільше нульових реакцій зафіксовано на стимули *недохiтки, гелеватий, бебешки, годзя, папшоя*, що дає підстави говорити про нечітке сприйняття цих слів у мовній свідомості респондентів.

Отже, асоціативні реакції на діалектизми подільського говору виявляють різний ступінь семантичної прозорості й зрозумілості слова для респондентів. Найчіткіше значення діалектизмів простежується в парадигматичних реакціях, тоді як фонетичні, словотвірно-формальні, розщеплені та нульові реакції свідчать про нечітке або нестійке сприйняття окремих лексем. Тематичні, синтагматичні та описові реакції показують, що осмислення діалектизмів часто відбувається через ширший мовний, побутовий і культурний контекст.

2.4. Порівняльний аналіз асоціативних реакцій у межах різних лексико-семантичних груп

Асоціативні реакції на діалектну лексику подільського говору різняться за своїм характером, частотністю та змістовим наповненням, що зумовлено тематичною належністю слів і ступенем їх закріпленості в мовному досвіді респондентів. Саме тому ми розглянули асоціативні реакції в межах різних лексико-семантичних груп. За ступенем семантичної збереженості діалектизмів у мовній свідомості респондентів ми поділили їх на три категорії: групи з високим, середнім і низьким рівнем збереженості значення.

До груп із високим рівнем семантичної збереженості належать насамперед ті, що пов'язані з найближчим повсякденним досвідом мовців. До таких належить і *зоологічна лексика*, яка виявилася найменш проблемною для респондентів. Реакції на ці слова переважно є семантично точними. Найвиразніше це простежується на назвах свійських тварин. Значення слів *когут* і *льоха* респонденти здебільшого інтерпретують правильно: перше пов'язують із *півнем*, друге – зі *свиною жіночої статі*. Подібні слова не потребують додаткового пояснення, оскільки асоціюються з добре знайомими образами повсякденного життя. Деяко інакше організовані асоціативні поля назв комах. Слова *дзьомбарі* і *мутьель* теж переважно сприймаються правильно, проте значення слів пов'язані переважно з ширшими категоріями – *комаха*, *міль*. Тут слово впізнається передусім через загальний образ комахи, а не через чітко визначене значення, тобто семантичне ядро зберігається, однак є менш щільним, ніж у назвах свійських тварин. Слово *рабець* сприймається менш однозначно. Хоча в реакціях зберігається загальне уявлення про птаха, точне значення цього слова відтворюється не так чітко, як у попередніх випадках. Це свідчить про те, що слово не зникло з мовної пам'яті повністю, однак для частини респондентів його зміст уже став менш зрозумілим. На цьому тлі виразно виявляється загальна закономірність: чим ближчий позначуваний предмет до повсякденного досвіду мовця, тим стійкіше зберігається діалектне значення.

Ботанічна лексика також належить до груп із високим рівнем семантичної збереженості. Найчіткіше в цій групі респонденти розпізнають слова *квасок* і *пузічки*: перше слово вони співвідносять зі *щавлем*, друге – із *червоною смородиною*. Слово *корчуха* респонденти здебільшого асоціюють із *цибулею*, але точніше значення – *сорт цибулі, що росте кущем* – уже передають не всі. У реакціях на слово *свербіус* зберігається зв'язок із *шипшиною*, проте частина відповідей виникає під впливом звучання слова: *свербіти*, *свербіж*, *чухатися*. Найменш зрозумілим виявилось значення слова *крижálка*. Поряд із правильними реакціями *капуста*, *листок капусти* виокремлено багато асоціацій *крига*, *лід*, *сніг*, *холодно*, тобто респонденти часто орієнтувалися саме на звукову форму слова.

До груп із високим рівнем семантичної збереженості належить також **лексика на позначення одягу, взуття та прикрас**. Найчіткіше респонденти осмислюють слова *вбйóри*, *чу́ні* і *фуфáйка*. У реакціях на слово *вбйóри* переважають відповіді *одяг*, *вбрання*, *святковий одяг*, *одежа*, тобто загалом люди розуміють значення слова правильно. Подібно сприймається і слово *чу́ні*, яке найчастіше викликає реакції *взуття*, *капці*, *валянки*, *галоші*, *тепле взуття*. Тут респонденти і розпізнають загальну тематичну сферу, і досить точно пов'язують стимул із конкретним типом взуття. Слово *фуфáйка* також не створює особливих труднощів: серед реакцій переважають *куртка*, *тепла куртка*, *верхній одяг*, *кожух*. Добре зрозумілим є і слово *дра́нтя*, яке респонденти пов'язують із *одягом*, *старим одягом*, *лахміттям*, *ганчір'ям*, *порваним одягом*. Менш відомим у межах цієї групи є слово *недо́хітки*, на що вказує велика кількість нульових реакцій.

До груп із **середнім рівнем семантичної збереженості** належать ті, у яких значення діалектизмів ще зберігається, але вже не відтворюється так чітко, як у попередніх групах. Однією з таких груп є **метеорологічна лексика**. Слово *слякотня́* майже не створює труднощів у розумінні, бо пов'язане з явищем, добре знайомим із повсякденного досвіду. У реакціях на слово *слякотня́* переважають відповіді *болото*, *мокра погода*, *дощ*, *бруд*, *калюжа*, тобто

респонденти добре розуміють загальний зміст слова. Водночас не вся метеорологічна лексика є однаково зрозумілою. Слово *шпáрити* сприймається інакше. У відповідях з'являються реакції *швидко йти, швидко щось робити, бігти, говорити швидко*, поряд із ними фіксуємо й інші значення: *обливати окропом, обпарити, смажити, кип'ятити*, проте реакцій власне про дощ зафіксовано не так багато. Слова *зюзя і дюдя* також викликають різні реакції. У слові *зюзя* частина респондентів упевнено пов'язує стимул із холодом: *холодно, мороз, холод*, однак поруч виявлено реакції на кшталт *п'яний, п'яний в зюзя, п'яниця*. Фактично в цьому випадку співіснують два значення: одне пов'язане з холодом, інше – із розмовним уживанням на позначення стану сильного сп'яніння. Обидва вони актуалізуються в мовній свідомості, тому така розбіжність у реакціях є цілком закономірною. Схожа ситуація спостерігається і зі словом *дюдя*: поряд із реакціями *холод, мороз, холодно* з'являються *дядько, дід, дудка, сопілка*. Слово вже не має чіткої прив'язки до одного значення і частіше викликає асоціації за звучанням. У результаті асоціативне поле стає неоднорідним. Подібне спостерігаємо і з дієсловом *пері́щити* – у його випадку також чітко бачимо два смислові напрями. Для одних респондентів воно насамперед пов'язане з природним явищем: *сильно йде дощ, лити, злива, дощ*, для інших – із дією: *бити, вдарити, лупцювати*.

Ще однією групою є **лексика їжі та напоїв**. Найбільш упізнаваними тут є слова *куля́стра, папи́о́я і мандза́р*. У випадку з *куля́строю* респонденти досить часто правильно розуміють значення – *молозиво*, хоча поруч бачимо і формальні реакції на кшталт *люстра, каструля, каністра*. Слово *мандза́р* теж переважно пов'язане зі стравою: респонденти дають реакції *пиріжок, налисник або страва із сиром і зеленню*, тобто чітко вказують загальну кулінарну сферу. Слово *папи́о́я* найчастіше асоціюють із *кукурудзою, пшоном, кашею, крупною, мамалигою*, тому його значення в реакціях передається ширше: одні респонденти пов'язують його з рослиною, інші – уже зі стравою або продуктом харчування. Інакше сприймаються слова *то́дзя і бе́бешки*. У реакціях на слово *то́дзя* справді є відповіді, пов'язані зі *стравою*, але вони не формують чіткого

сміслового центру. Слово *бе́бешки* частина респондентів правильно пов'язує з *нутрощами, внутрішніми органами, потрохами*, проте поряд з'являються нетипові асоціації – *одяг, речі, пиріжки, бублики*

До груп із середнім рівнем семантичної збереженості належить і **лексика на позначення зовнішності людини**, де значення слів люди розуміють по-різному. Найвиразніше це видно на словах *гандраба́тий, бацма́тий і лаба́тий*. На слово *гандраба́тий* найчастіше подають реакції *високий, горбатий, кривий, худий, високий і худий, незграбний*, власне, респонденти справді пов'язують слово із непропорційною, незграбною людиною. У реакціях на слово *бацма́тий* переважають *великий, повний, товстий, головатий, здоровий, повненький*, тобто чітко видно, що мова йде про масивну, огрядну людину. Слово *лаба́тий* найчастіше викликає реакції *великий, великі ноги, великий розмір ноги, велика нога, довгоногий*, отже, в цьому випадку добре зберігається уявлення про велику статуру, проте не завжди про великі ноги. Інша ситуація зі словами *гелева́тий і терго́ші*. У реакціях на слово *гелева́тий* є відповіді, пов'язані з правильним значенням: *животатий, з великим животом, товстий, пузатий, череватий*. Водночас з'являються й асоціації *розумний, дурний, прізвище, рідкий, п'яний*, які навіть не стосуються зовнішності. Слово *терго́ші* збереглося краще, тому що серед реакцій переважають *плечі, спина, шия, на плечі, на плечах, нести на тергошах*. Поряд із цим трапляються і формальні асоціації на зразок *галоші, гроші, взуття*.

Обрядова лексика належить до середнього рівня семантичної збереженості. Частина опитаних називає точні значення, пов'язані саме з обрядом, а частина дає ширші відповіді – називає предмет, дію або загальну ознаку, не прив'язуючи слово до обрядового контексту. Особливо виразно це бачимо в слові *скрі́ня*: більшість реакцій пов'язана із загальним значенням слова – *сундук, ящик, місце для зберігання речей*, – тоді як значення *придане, посаг* з'являється рідше. Слово *крі́жмо* респонденти часто асоціюють з *рушником для хрещення, покривалом для хрещення, хрестинами*, але поруч з'являються і більш загальні відповіді, як-от *рушник, покривало, тканина, одіяло*. У слові

покривання частина реакцій прямо пов'язана з весільним обрядом: *на весіллі молоду покривають, зняття фати, хустка*, однак є й ширші асоціації, як-от *покривало, приховування, накривати*. Так само сприймається і слово *гильце*: одні респонденти пов'язують його з весіллям і подають реакції *ялинка на весіллі, весільне дерево, обрядове дерево*, а інші називають просто *гілка, дерево, ялинка*. Слово *родіни* загалом зберегло обрядове значення краще, бо серед реакцій переважають *святкування народження дитини, народження дитини, хрестини, свято, коли народилася дитина*, проте й тут з'являються ширші асоціації – *родина, сім'я, родичі, зустріч рідних*, які вже більше асоціюються не з самим обрядом, як із колом близьких людей.

До середнього рівня семантичної збереженості належить і **дієслівна лексика**. Слово *нарихтувати* найчастіше пов'язують із діями *приготувати, наготувати, підготувати*, а слово *жльоганити* – з дією *пити*: серед реакцій переважають *жадібно пити, вживати алкоголь, багато пити*. Деякі слова з цієї групи мають кілька значень. Так, у слові *втіяти* поєднуються реакції *щось зробити, щось вчудити, вкоїти*, але водночас з'являються й *врізати, відрізати*. У слові *гзітися* частина відповідей пов'язана з пустуванням – *бешкетувати, дуріти, балуватися, пустувати*, – а частина стосується сварки або роздратування: *сваритися, злитися, біситися, сердитися*. У слові *запофторити* правильними реакціями є *загубити, сховати, заховати*, проте частіше бачимо відповіді *повторити, повторювати, повторення*, тобто слово часто сприймається через звукову подібність до іншого дієслова.

До **низького рівня семантичної збереженості** належить **побутова лексика**. Слова *шóпа* і *порénча* ще зберігають зв'язок зі своїм значенням: на стимул *шóпа* респонденти найчастіше подають реакції *сарай, хлів, комора*, а на *порénча* – *перила, поручні, перило, бильце ліжка, поручень*. У слові *рискаль* правильною є реакція *лопата*, але поруч з'являються відповіді *той, хто щось шукає, шукач*, які виникли вже не зі значення слова, а через його звучання (*рискати* – *щось шукати*). У слові *гобóра* частина реакцій пов'язана з потрібним значенням – *огорожа, обора, хлів, загорожа, паркан*, – але самі

відповіді вже коливаються між назвою огорожі, господарської будівлі й місця для худоби. Найбільше різних реакцій викликає слово *пóдра*. Поряд із правильною відповіддю *сідало для курей* респонденти часто подають асоціації *ковдра, пудра*, які з'явилися через звукову подібність.

До низького рівня семантичної збереженості належить і **лексика на позначення рис характеру**. У цій групі особливо помітно, що респонденти не завжди актуалізують саме діалектне значення слова, а часто орієнтуються на його найочевидніше формальне прочитання або на значення, яке закріпилося внаслідок міжмовних асоціативних зближень. Найкраще це видно на стимулах *напрáсний* і *непотрі́бний*. У реакціях на слово *напрáсний* переважають відповіді *даремний, марний*, тобто більшість респондентів пов'язує його зі значенням, яке найпростіше зчитується із самої форми слова. Водночас діалектне значення – *надокучливий* – у таких реакціях майже не відображається. Подібна ситуація спостерігається і зі словом *непотрі́бний*. Попри те що в говорі воно означає *немічний*, значна частина респондентів сприймає його у звичному загальнономовному значенні – як *зайвий, неважливий, такий, що не треба*. Інакше організовані реакції на слова *урві́тель, видзі́гóрний* і *пасі́йóнний*. Слово *урві́тель* респонденти загалом пов'язують із негативно оцінною характеристикою людини: серед реакцій переважають *бешкетник, шибеник, хуліган, неслухняний, шкідник*. Тут точне значення може передаватися не дослівно, але сам характер слова вловлюється досить виразно. У випадку зі словом *видзі́гóрний* асоціативне поле менш типове. Частина реакцій тяжіє до значень *чепурний, модний, ошатний*, однак поруч з'являються відповіді *гоноровий, пихатий, хвалькуватий*, тобто такі, що вже передають не просто зовнішню чепурність, а схильність людини надмірно себе показувати, підкреслювати свою винятковість і триматися демонстративно. Респонденти загалом розуміють оцінний зміст цього слова, однак відтворюють його по-різному – або через зовнішню показність, або через внутрішню зверхність. Слово *пасі́йóнний* також найчастіше викликає реакції з негативно-емоційним забарвленням – *злий, нервовий, сердитий, роздратований*, однак поряд із ними

з'являються й формальні асоціації, зумовлені звучанням слова, на кшталт *пасія*, *пасійований*, *пенсійний*, *пенсіонер*, які вже пов'язані не зі значенням слова, а з його звучанням і будовою.

Отже, порівняльний аналіз асоціативних реакцій у межах різних лексико-семантичних груп показує, що діалектна лексика подільського говору зберігається в мовній свідомості респондентів нерівномірно. Найвищий рівень семантичної збереженості виявляють зоологічна і ботанічна лексика, а також лексика на позначення одягу, взуття та прикрас. До середнього рівня належать метеорологічна лексика, лексика їжі та напоїв, лексика на позначення зовнішності людини, обрядова та дієслівна лексика. Найнижчий рівень семантичної збереженості мають побутова лексика та лексика на позначення рис характеру. Це дає підстави стверджувати, що характер асоціативних реакцій залежить не лише від тематичної належності слова, а й від того, наскільки добре його значення відоме респондентам і наскільки тісно воно пов'язане з їхнім повсякденним мовним і культурним досвідом. Тому найкраще зберігаються ті діалектизми, які стосуються близьких і добре знайомих сфер життя, тоді як слова з менш зрозумілим або рідше вживаним значенням частіше викликають неточні, загальні або фонетично зумовлені асоціації.

Висновки до розділу 2

Отже, організація вільного асоціативного експерименту дала змогу зібрати репрезентативний матеріал для аналізу сприйняття діалектної лексики подільського говору сучасними мовцями Вінниччини. Добір 50 слів-стимулів із різних лексико-семантичних груп забезпечив тематичну різноманітність матеріалу й дав змогу простежити особливості асоціювання діалектизмів. Участь 135 респондентів різного віку, статі й місця проживання дала можливість зіставити реакції мовців із різним мовним досвідом. Онлайн-формат анкетування забезпечив спонтанність відповідей, а подальше кількісне й якісне опрацювання реакцій стало основою для аналізу

асоціативних полів, типів реакцій і ступеня семантичної збереженості досліджуваних діалектизмів.

Аналіз асоціативних полів діалектизмів подільського говору показав, що досліджувані слова мають різний ступінь зрозумілості для респондентів. Частина діалектизмів характеризується чітко вираженим асоціативним ядром, тобто більшість відповідей зосереджується навколо одного правильного значення. Наприклад, стимул *когут* переважно викликав реакцію *півень*, що свідчить про високий рівень упізнаваності цього слова. Водночас зафіксовано слова з менш чітко окресленим асоціативним ядром. У таких випадках правильне значення ще зберігається, але поряд із ним з'являються реакції, зумовлені звуковою подібністю або ширшими тематичними асоціаціями. Так, стимул *кулястра* частина респондентів пов'язує з молозивом, однак помітними є й фонетичні реакції *люстра*, *каструля*, *каністра*. Це показує, що значення таких діалектизмів є частково збереженим, але вже не цілком стабільним. Найбільш варіативними виявилися асоціативні поля слів, які не мають одного виразного центру й викликають різноманітні реакції. Наприклад, стимул *гódзя* асоціюється і зі стравою (*страва*, *рагу*), і з особою (*господиня*, *газдиня*), і з негативною характеристикою людини (*неохайна людина*). Така різноспрямованість реакцій свідчить про неоднорідність значення слова в мовній свідомості респондентів.

Аналіз асоціативних реакцій на діалектизми подільського говору показав, що респонденти осмислюють діалектні слова різними способами: через пряме значення, типовий мовленнєвий контекст, тематичну сферу, опис, звукову подібність або формальну будову слова. З огляду на це в дослідженні було виокремлено кілька основних типів реакцій: парадигматичні, синтагматичні, тематичні, описові, фонетичні, словотвірні-формальні, реакції з розщепленим смисловим центром і нульові реакції. Найбільше про збереження значення діалектизму свідчать парадигматичні реакції, у яких респондент подає точний або близький за змістом відповідник. Наприклад, реакція *пaпшóя* – *кукурудза* демонструє пряме розуміння діалектного слова. Синтагматичні реакції

показують уживання слова в типовому контексті, як-от *періщити* – *дощ періщить*. Тематичні реакції засвідчують часткове розуміння через належність до певної сфери: наприклад, *квасок* – *зелений борщ*. Окреме значення мають описові реакції, у яких респондент не називає один відповідник, а пояснює слово через ознаку, функцію або ситуацію. Наприклад, *кріжмо* тлумачиться як *те, що дарують новонародженому хрещені батьки*. Такі реакції показують, що діалектизм може зберігатися не лише як окрема лексема, а й як елемент ширшого побутового чи культурного знання. Натомість фонетичні та словотвірно-формальні реакції частіше свідчать про нечітке розуміння слова. У таких випадках респондент орієнтується не на значення, а на звучання або будову діалектизму. Наприклад, реакції *кулястра* – *люстра*, *квасок* – *квас* виникають через формальну подібність до інших, більш відомих слів. Важливими є також реакції з розщепленим смисловим центром, коли один стимул викликає кілька різних напрямів асоціювання. Наприклад, *зюзя* пов'язують і з *холодом*, і зі *станом сп'яніння*. Окремо зафіксовано нульові реакції, які свідчать про незнання або низький рівень упізнаваності окремих діалектизмів.

Порівняльний аналіз асоціативних реакцій у межах різних лексико-семантичних груп показав, що діалектна лексика подільського говору зберігається в мовній свідомості респондентів нерівномірно. Ступінь упізнаваності слова залежить від його тематичної належності, частотності в мовному досвіді та зв'язку з повсякденним життям мовців. Найвищий рівень семантичної збереженості мають групи, пов'язані з конкретними й добре знайомими реаліями. Насамперед це зоологічна лексика, де, наприклад, стимул *льо́ха* респонденти переважно співвідносять із реакціями *свиня*, *свиноматка*, *самка свині*. Високий рівень збереженості виявляє також ботанічна лексика: стимул *пузі́чки* більшість опитаних пов'язує з *червоною смородиною* або загальніше з *ягодами*. Досить добре зберігається і лексика на позначення одягу, взуття та прикрас, що видно на прикладі слова *фуфа́йка*, яке асоціюється з *курткою*, *теплою курткою*, *верхнім одягом*. До середнього рівня семантичної

збереженості належать групи, у яких правильні реакції поєднуються з неточними, ширшими або формально зумовленими. У метеорологічній лексиці це простежується на прикладі стимулу *пері́цтити*, який асоціюється як із дощем (*сильно йде дощ, злива, лити*), так і з дією фізичного впливу (*бити, вдарити, лупцювати*). У лексиці їжі та напоїв показовим є слово *мандза́р*, яке респонденти здебільшого пов'язують зі стравою – *пиріжок, страва із сиром і зеленню*, однак не завжди точно відтворюють його конкретне значення. У лексиці на позначення зовнішності людини прикладом є стимул *бацма́тий*, що викликає реакції *великий, повний, товстий*, тобто загальний зміст слова зберігається, хоча не завжди передається абсолютно точно. В обрядовій лексиці слово *гильце́* частина респондентів пов'язує з весільним обрядом (*весільне дерево, обрядове дерево*), а частина – лише із загальним значенням *гілка, дерево, ялинка*. У дієслівній лексиці стимул *втя́ти* має кілька напрямів осмислення: *щось вчудити, вкоїти*, але також *врізати, відрізати*. Найнижчий рівень семантичної збереженості виявили групи, у яких респонденти частіше орієнтуються не на діалектне значення, а на звукову подібність або загальновживане тлумачення слова. У побутовій лексиці це видно на прикладі стимулу *рискáль*, що означає *лопата*, але частина респондентів пов'язує його з діями *шукати, рискати*, а також із реакціями *шукач, той, хто щось шукає*. У лексиці на позначення рис характеру подібну тенденцію демонструє слово *непотрі́бний*, яке в говорі має значення *немічний*, однак часто сприймається в загальновживаному значенні – *зайвий, неважливий, такий, що не треба*.

Отже, асоціативні реакції дали змогу простежити не лише рівень знання окремих діалектизмів, а й способи їх осмислення. Частина подільської лексики залишається зрозумілою для сучасних мовців, частина переходить у пасивний запас, а частина поступово втрачає однозначність і сприймається через звучання або загальну тематичну сферу. Результати експерименту підтверджують нерівномірну збереженість діалектної лексики подільського говору в мовній свідомості носіїв.

РОЗДІЛ 3

Психолінгвістичні особливості функціонування діалектизмів подільського говору

3.1. Вікові особливості асоціативного сприйняття діалектизмів

Вік респондентів є одним із чинників, що впливають на сприйняття діалектизмів подільського говору. Це зумовлено тим, що представники різних поколінь мають неоднаковий мовний досвід, різний ступінь контакту з живим діалектним мовленням і різний рівень обізнаності з локальною лексикою. Якщо для старших носіїв частина діалектних слів може залишатися звичною й зрозумілою, то для молодших респондентів окремі лексеми вже втрачають семантичну прозорість або сприймаються лише частково. Тому аналіз реакцій респондентів різного віку допомагає з'ясувати, наскільки добре вони розуміють діалектизми та як саме пов'язують ці слова з певними значеннями.

Для того щоб простежити вікові особливості сприйняття діалектизмів, ми проаналізували реакції респондентів чотирьох вікових груп: до 18 років, 18–25 років, 26–40 років, 40 років і більше та простежили, у яких вікових групах діалектизми залишаються більш зрозумілими, а в яких сприймаються вже менш точно. Для детального аналізу ми обрали шість діалектизмів: *пузі́чки*, *чу́ні*, *фуфа́йка*, *вбйóри*, *лаба́тий*, *мандза́р*. Ці слова ми взяли до уваги саме тому, що їхнє значення можна досить чітко визначити, а отже, простежити характер реакцій респондентів різного віку. Отримані результати показують, що одні діалектизми залишаються зрозумілими для більшості опитаних, тоді як інші краще зберігаються в мовній свідомості старших груп.

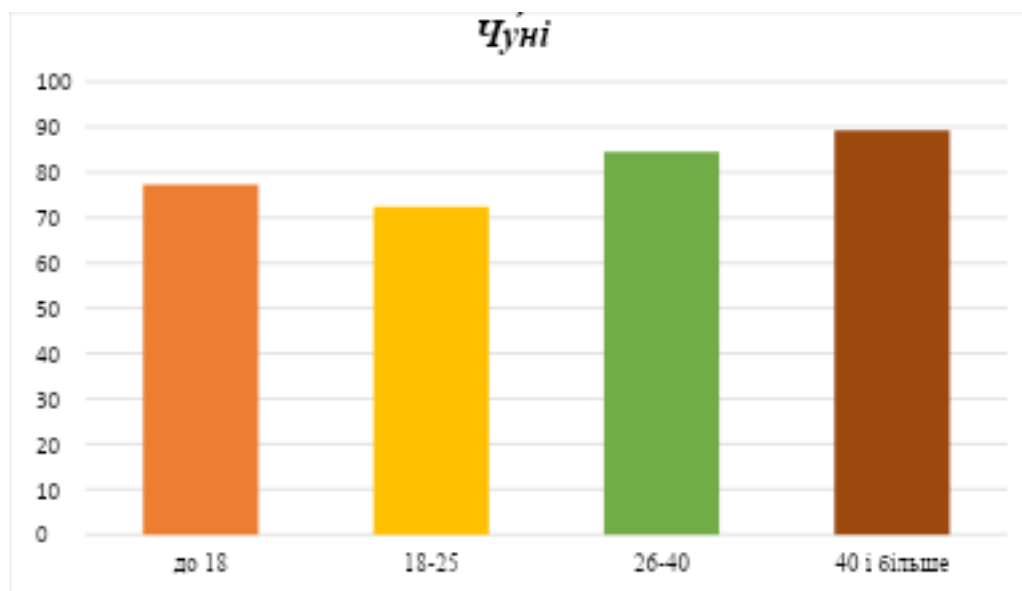
Показовим у цьому аспекті є стимул *чу́ні*, який загалом виявився добре зрозумілим для респондентів, що ми можемо побачити далі:

Чу́ні

- **До 18:** *капці (6), взуття (5), носки (3), галоші (2), валянки (1), сапоги (1), чоботи (1), взуття, яке носимо вдома (1), теплі шкарпетки (1), нуль реакції (1);*

- **18–25:** *взуття (22), капці (8), галоші (3), теплі капці (3), носки (2), черевики (1), шкарпетки теплі (1), шкарпетки дуже теплі (1), шкарпетки в'язані (1), капсули (1), велетні носки з натурального хутра (1), валянки (1), коник-стрибунець (1), одяг (1), туфлі (1), домашнє взуття для господарської роботи (1), взуття зимове (1), специфічне взуття (1), взуття для дому (1), ходити (1), кімната в будинку, типи комірчини (1), очі (1), хатні капці (1), балія (1), баняк (1), нуль реакції – 4;*
- **26–40:** *взуття (8), капці (8), теплі капці (2), носки (2), тепле взуття (1), теплі тапки (1), теплі шкарпетки (1), черевики (1), кімнатні черевики (1), теплі вовняні носки (1), старе витоптане взуття (1), чоботи (1);*
- **40 і більше:** *взуття (18), тепле взуття (3), капці (3), валянки (3), галоші (2), носки (1), старі капці (1), капці широкі (1), взуття домашнє (1), веранда (1), вуні (1), обув (1), нуль реакції – 2.*

Правильними вважалися ті реакції, у яких респонденти співвідносили слово *чу́ні* з певним різновидом взуття – домашнього, теплого або призначеного для господарського використання. До них ми віднесли відповіді *взуття, капці, валянки, галоші, тепле взуття, теплі капці, чоботи, черевики, домашнє взуття, взуття для дому* та інші семантично близькі реакції. Водночас реакції на позначення носків і шкарпеток, надто загальні або нерелевантні відповіді, а також нульові реакції доправильних не зараховувалися. Подальший розподіл правильних реакцій за віковими групами подано на малюнку 3.1.1:

Малюнок 3.1.1. Частка правильних реакцій на стимул *чуїні* у різних вікових групах

Як бачимо з малюнка 3.1.1., слово *чуїні* є загалом зрозумілим для респондентів усіх вікових груп: до 18 років – 77,3 % правильних реакцій, 18–25 років – 72,4 %, 26–40 років – 84,6 %, 40 років і більше – 89,2 %. Отже, можна говорити про відносно однаковий рівень розуміння цього слова, хоча серед старших респондентів він виявився вищим.

Далі звернемося до стимулу *фуфайка*. Реакції респондентів засвідчують, що це слово загалом асоціюється з верхнім теплим одягом, однак рівень точності відповідей у різних вікових групах відрізняється:

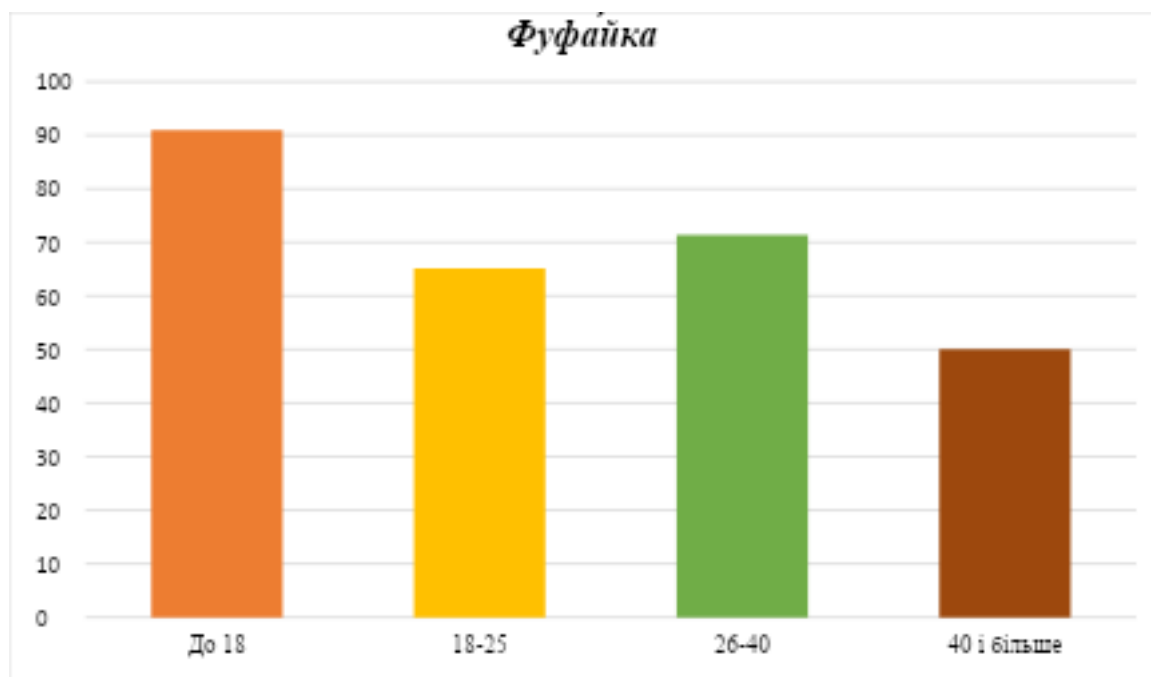
Фуфайка

- **До 18:** куртка (10), куфайка (5), тепла куртка (4), кожух (1), накидка на плечі (1), верхній одяг (1);
- **18–25:** куртка (19), куфайка (4), кофта (4), одяг (3), стара куртка (2), дубльонка/дубленка (2), бушлат (2), стьобана куртка (2), робочий одяг (2), верхній одяг (2), тепла куртка (1), ватна куртка (1), домашня куртка (1), куртка робоча (1), куртка для дому (1), куртка для роботи вдома (1), жилетка (1), тепла жилетка (1), кожух (1), теплий кожух (1), теплий одяг (1), теплий верхній одяг

(1), утеплений верхній одяг (1), верхній одяг, як куртка (1), тип одягу (1), курточка (1), тепла кофтинка (1), футболка (1), яскравий (1), дідова куртка до хазяйства (1), нуль реакції – 1;

- **26–40:** *тепла куртка (7), верхній одяг (4), куртка (3), куфайка (2), зимова куртка (2), тепла куртка, ще колись були з ватним наповненням (1), стара куртка (1), тепле пальто (1), кожух (1), робочий одяг (1), теплий верхній одяг (1), пальто (1), дубльонка (1), дубля (1), ватна дубльонка (1);*
- **40 і більше:** *одяг (8), куфайка (5), куртка (5), тепла куртка (3), верхній одяг (2), камізелька (1), ватник (1), куртка робоча (1), одяг (1), теплий зимовий одяг (1), прошита ватна куфайка (1), тепла робоча куртка (1), теплий робочий одяг (1), робоча одяг (1), тепла ватна одяг на зиму (1), кожух (1), одяг тепла (1), ватна куртка (1), спецодяг (1), зима (1), теплий одяг (1), верхній одяг з вати (1), тепла куртка на ваті (1), утеплений робочий одяг типу піджака або жєлєта (1).*

Ми віднесли до правильних ті реакції, у яких респонденти не просто вказували на загальну сферу одягу, а конкретно пов'язували фуфайку з теплою, ватною або робочою курткою. Тому ми зараховували відповіді *куртка, куфайка, тепла куртка, ватна куртка, стьобана куртка, робоча куртка* та подібні за змістом реакції. Відповіді на зразок *одяг, верхній одяг* ми не вважали правильними, бо вони надто загальні й не показують точного розуміння значення слова. Щоб побачити, як змінюється рівень розуміння цього слова залежно від віку респондентів, звернімося до малюнка 3.1.2.:

Малюнок 3.1.2. Частка правильних реакцій на стимул *фуфайка* у різних вікових групах

Дещо несподіваним є те, що найвищий показник правильних реакцій зафіксовано в наймолодшій групі. Ми можемо пояснити це тим, що слово *фуфайка* є достатньо прозорим за значенням і пов'язане з побутовою лексикою, яка ще зберігається в родинному мовленні. Водночас у старших групах частіше трапляються ширші за значенням реакції, що частково знижує відсоток формально правильних відповідей.

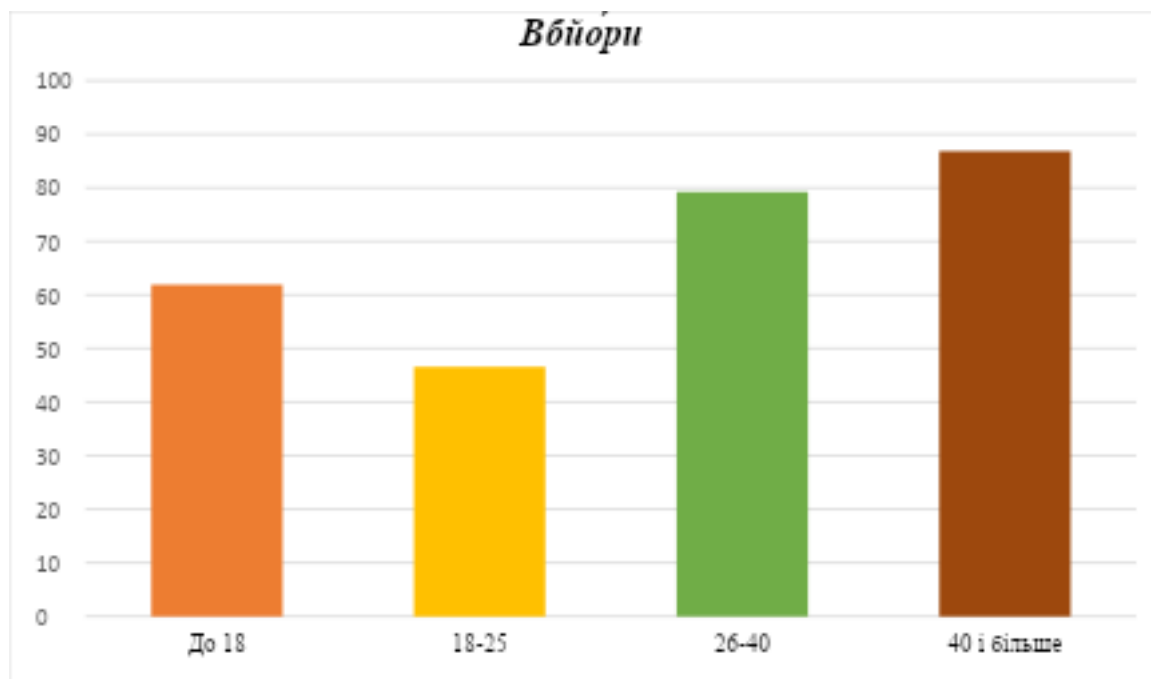
Наступним розглянемо стимул *вбйóри*:

Вбйóри

- **До 18:** одяг (7), святковий одяг (2), одяг модний (2), взуття (2), вбрання (2), вибори (1), далеко (1), збори (1), нуль реакції – 2;
- **18–25:** одяг (10), вбрання (6), взуття (5), святковий одяг (3), збори (3), убори (2), новий одяг (2), одяг вишуканий (1), парадний одяг (1), вгору (1), одяга (1), черевики (1), наряди (1), забор (1), квіти (1), одяжі (1), шори (1), вишиванка (1), догори (1), одяги (1), нуль реакції – 9;
- **26–40:** одяг (16), одяг певного стилю чи комбінації (1), красивий одяг (1), нарядний одяг (1), гори (1), капелюхи (1), нуль реакції – 3;

- **40 і більше:** одяг (20), одяга (4), вбрання (1), модний одяг (1), нова одяга (1), новий одяг (1), гарне вбрання (1), одяг гарний (1), одяга святкова (1), каміння (1), святковий одяг (1), вбрання? (1), взуття (1), нуль реакції – 3.

Ми зараховували до правильних ті реакції, у яких респонденти пов'язували *вбйóри* з одягом або вбранням, зокрема святковим, гарним чи модним. До них належать відповіді на зразок *одяг, вбрання, святковий одяг, парадний одяг, гарне вбрання* тощо. Натомість реакції, не пов'язані з цією семантикою, а також нульові реакції не враховувалися. Рівень правильного розуміння слова *вбйори* в різних вікових групах відображено на малюнку 3.1.3.:

Малюнок 3.1.3. Частка правильних реакцій на стимул *вбйóри* у різних вікових групах

З малюнка 3.1.3. можемо побачити, що слово *вбйóри* значно краще розуміють старші респонденти. У групах 26–40 років і 40 років і більше частка правильних реакцій є досить високою – 79,2 % і 86, 8 % відповідно. Натомість серед молодших респондентів рівень правильного розуміння цього слова нижчий: 61,9 % у групі до 18 років і 46,6 % у групі 18–25 років. Це свідчить про

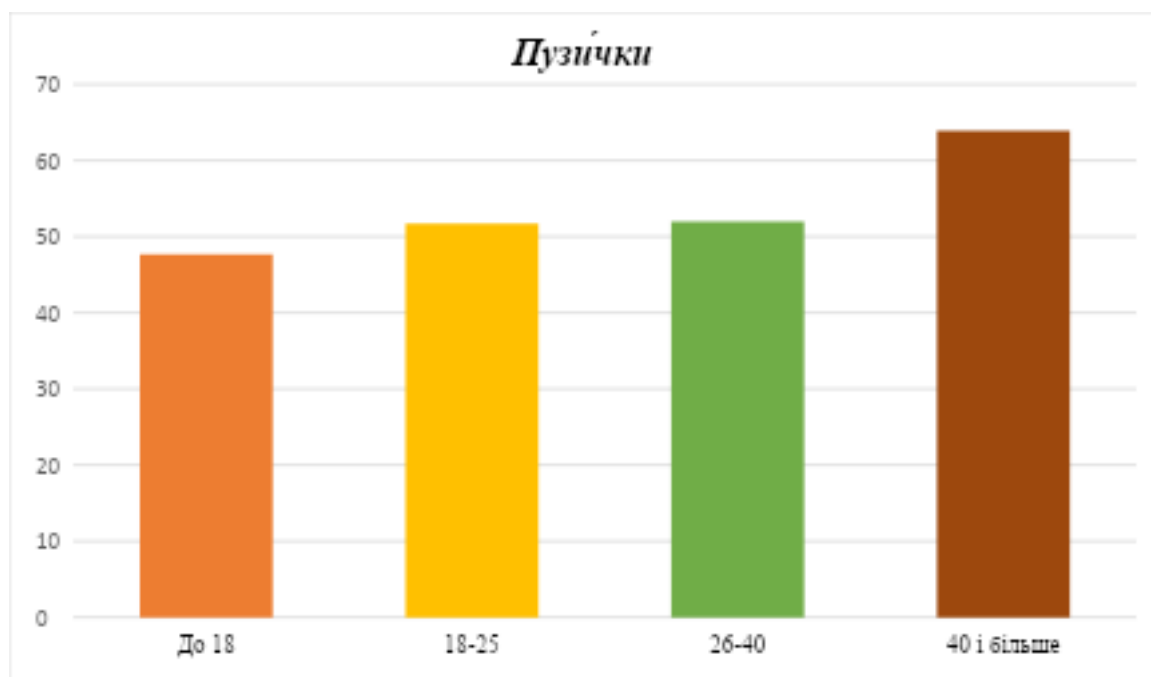
те, що в мовній свідомості молодших поколінь цей діалектизм уже зберігається менш стійко.

Далі звернемося до слова *пузі́чки*:

Пузі́чки

- **До 18:** *ягоди (7), смородина (3), порічки (3), ягідки (1), рослина (1), гриби (1), агрус (1), червоні ягоди (1), ягода (1), червона смородина (1), червона ягода (1), позички (1);*
- **18–25:** *червона смородина (18), ягоди (13), ягода (5), смородина (4), ягідки (3), червоні ягідки (2), пузички (2), червоні ягоди (1), ягідки червоного кольору (1), ягода агрусу (1), червоний (1), огірки (1), квіти (1), полуниця (1), редис (1), пужички (1), пужичка (1), нуль реакції – 1;*
- **26–40:** *ягоди (7), червона смородина (5), ягідки (3), смородина (2), порічки (1), рослина їстівна (1), пузичка (1), ягідки червоні (1), маленькі червоні ягідки (1), ягоди червоні маленькі (1), ягоди червоної смородини (1);*
- **40 і більше:** *червона смородина (15), смородина (9), ягоди (6), біла смородина (4), ягідки (1), квіти (1), ягода (1), ягоди на куці (1), червоні ягоди дрібні (1), червона ягода (1), біла ягода (1), куц з червоними ягідками (1), смородина червоноплідна (1), порічки (1).*

Правильними ми вважали реакції, у яких *пузі́чки* пов'язували зі *смородиною, порічками або червоними ягодами*. Не зараховували надто загальні відповіді на зразок *ягоди, ягідки*, а також нерелевантні й нульові реакції. Рівень правильного розуміння слова *пузі́чки* в різних вікових групах подано на малюнку 3.1.4.:

Малюнок 3.1.4. Частка правильних реакцій на стимул *пузічки* у різних вікових групах

У випадку зі словом *пузічки* добре видно, що вік справді впливає на його сприйняття. У групах до 18 років, 18–25 років і 26–40 років частка правильних реакцій становить відповідно 47,6 %, 51,7 % і 52 %, тобто тримається приблизно на одному рівні. Водночас у старшій групі цей показник зростає до 76,7 %. Отже, можемо сказати, що це слово краще збереглося саме в мовному досвіді старших респондентів, тоді як для молодших поколінь воно вже є менш звичним.

Наступним розглянемо слово *лабáтий*:

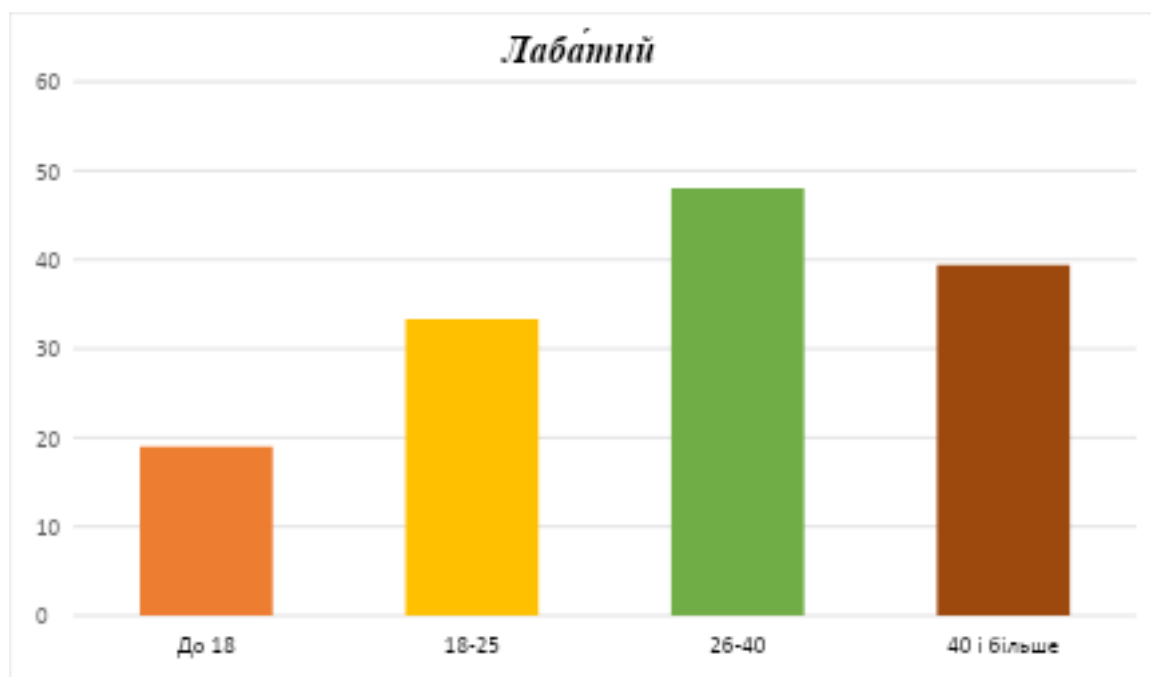
Лабáтий

- **До 18:** великий (5), лапаний (4), великі ноги (4), розлогий (2), той, у кого великий лоб (1), розтріпаний (1), кремезний (1), міцний (1), лаба (1), сніг (1), нуль реакції – 1;
- **18–25:** великий (7), високий (4), великі ноги (2), з великим розміром ноги (2), довгоногий (2), той, у кого великі ноги (1), з великими ногами (1), великі лапи (1), людина, яка має велику ступню (1), широкий лоб (1), розумний (1), з великими очима (1), той, хто має великий лоб (1),

масивний (1), зарослий (1), великий розмір взуття (1), працюючий (1), людина з великими руками (1), округлий (1), крупний (1), кудлатий (1), має великий розмір ноги (1), якась ознака (1), має великі ступні (1), порізаний (1), плоский (1), широкий (1), пухкий (1), людина, яка має великі ступні (1), великоногий (1), великі ступні (1), з великими лапами (1), з великими руками (1), велике чоло (1), великий розмір ноги (1), нуль реакції – 12;

- **26–40:** *великий (3), велика нога (3), великий розмір ноги (2), великі ноги (2), великі руки (2), здоровий (1), здорові ноги (1), великі очі (1), великі стопи (1), лапаний (1), має велику ногу (1), нуль реакції – 6;*
- **40 і більше:** *великі ноги (4), велика нога (3), великий розмір ноги (3), довгоногий (2), лапаний (1), лапаний сніг (1), із великими кінцівками (1), наглий (1), довгий (1), ніякий (1), мужній (1), широколобий (1), лисий (1), лобатий (1), крупний (1), великі руки (1), має великий лоб (1), розумний (1), кремезний (1), дебелий (1), нуль реакції – 7.*

Ми вважали правильними ті реакції, у яких слово лабáтий пов'язували саме з великими ногами, ступнями або лапами. Ідеться про відповіді на зразок великі ноги, велика нога, великий розмір ноги, великі ступні, великі лапи, великоногий, лапаний тощо. Натомість загальні описи типу великий, високий, кремезний, а також реакції, що стосувалися інших частин тіла або не відповідали значенню стимулу, ми не вважали правильними. Детальніше розглянемо на малюнку 3.1.5.:

Малюнок 3.1.5. Частка правильних реакцій на стимул *лабáтий* у різних вікових групах

Слово *лабáтий* найгірше впізнали респонденти наймолодшої вікової групи, де частка правильних реакцій становить лише 19,0 %. У групі 18–25 років цей показник зростає до 33,3 %, а найкращі результати виявили респонденти середнього та старшого віку: 48,0 % у групі 26–40 років і 39,4 % у групі 40 років і більше. Отже, можна простежити, що значення цього слова краще збереглося саме в мовному досвіді респондентів середнього та старшого віку, тоді як для молодших воно є менш звичним.

Наступним розглянемо слово *мандзár*, яке також виявилось нерівномірно зрозумілим у різних вікових групах:

Мандзár

- **До 18:** *пиріжок (4), пиріжки (2), пиріг (2), сирник (2), горох (1), сир (1), мудзан (1), самовар (1), цигарки (1), їжа (1), співак (1), миска (1), страва (1), чоловік (1), нуль реакції – 1;*
- **18–25:** *страва (6), пиріжок з сиром і кропом (3), пиріжки з сиром і зеленню (3), господар (2), млинець з солоним сиром (2), пиріг (2), налісник з кропом (1), пиріжок (1), чоловік (1), пиріжки (1), сир з кропом у млинці (1), пиріжок з капустою (1), паляниця (1), пиріжок з сиром (1), базар (1),*

головний (1), пиріжок з сиром, кропом і зеленою цибулею (1), млинець з сиром, кропом і зеленою цибулею (1), лікар (1), безлад (1), овочева страва (1), годинник (1), пан (1), сирник (1), якась рослина (1), млинець з кисломолочним сиром, яйцем та зеленню (1), пиріжки з начинкою з кропу, вареного яйця, молодої зеленої цибулі (1), пиріжечок (1), сир (1), кожух (1), сир з кропом у налиснику (1), сир із зеленню в млинці (1), вид сиру (1), нуль реакції – 10;

- **26–40:** пиріжок (3), сир (2), пиріжок з сиром і кропом (2), господар (1), млинець із сиром (1), блинчик із творогом та кропом (1), торт (1), паляниця з ягодами (1), пиріжок з кропом (1), пироги з кропом і сиром (1), пиріжки з сиром, цибулею та кропом (1), пиріжок з кисломолочним сиром, кропом і зеленою цибулею (1), млинець з сиром (1), пиріжки з сиром (1), пиріжок з начинкою (1), страва (1), шось сирне (1), налисник з сиром і кропом (1), налисник з сиром (1), нуль реакції – 2;
- **40 і більше:** пиріжок із сиром і кропом (3), пиріг (2), страва (2), пиріжок (2), пиріжки (2), пиріжок з сиром (2), пиріг із цибулею, кропом, яйцем і сиром (1), їжа (1), пироги з сиром, яйцем і зеленню (1), пательня (1), мандзар (1), швидка випічка (1), предмет (1), пиріжок з сиром, кропом і цибулею (1), перішки (1), пиріжок жарений на олії з сиром і кропом (1), пиріжок з сиром смажений (1), перші з сиром та кропом (1), пироги з сиром (1), млинці з сиром та зеленню (1), пиріжки з сиром (1), пельмень (1), елемент хати (1), професія (1), пиріжки з сиром, зеленою цибулею і кропом (1), пиріжки з зеленню (1), нуль реакції – 4.

Правильними вважалися ті реакції, у яких респонденти співвідносили слово *мандзар* зі стравою, переважно виробом із тіста з начинкою. До них ми віднесли відповіді *пиріжок*, *пиріжки*, *пиріг*, *пиріжок із сиром і кропом*, *пиріжки з сиром і зеленню*, *млинець із сиром*, *налисник із сиром* та інші семантично близькі реакції. Водночас відповіді, що позначали осіб, предмети або не були пов'язані з їжею, а також нульові реакції до правильних не зараховувалися. Розглянемо малюнок 3.1.6.:

Малюнок 3.1.6. Частка правильних реакцій на стимул *мандзър* у різних вікових групах

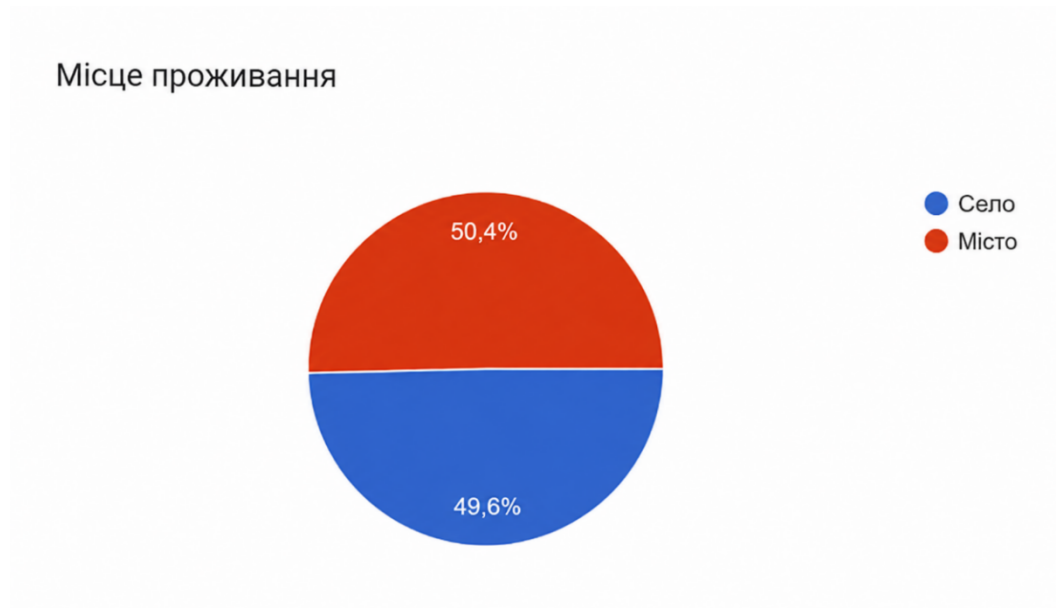
Слово *мандзър* молодші респонденти розуміють помітно слабше, ніж старші. У групах до 18 років і 18–25 років частка правильних реакцій майже не відрізняється – 38,1 % і 38,9 %. Натомість у групі 26–40 років вона підвищується до 66,7 %, а серед респондентів віком 40 років і більше становить 62,9 %. Це показує, що в мовному досвіді середнього та старшого покоління значення цього слова збереглося значно краще.

Отже, можна сказати, що вік помітно впливає на те, як респонденти сприймають діалектизми подільського говору. У більшості випадків старші респонденти краще впізнають і точніше розуміють діалектні слова, тоді як у молодших групах частіше трапляються неточні або менш упевнені реакції. Це свідчить про те, що рівень розуміння діалектизмів значною мірою залежить від мовного досвіду й ступеня контакту з діалектним середовищем. Разом із тим аналіз окремих слів показує, що ця тенденція виявляється не однаково. Одні діалектизми залишаються зрозумілими для більшості респондентів незалежно від віку, тоді як інші значно краще збереглися в мовній свідомості середнього та старшого покоління.

3.2. Вплив мовного досвіду на розуміння діалектизмів подільського говору

Мовний досвід є важливим чинником у сприйнятті та розумінні діалектного мовлення. Він формується впродовж життя людини під впливом мовного оточення, щоденного спілкування та особистої мовної практики, тому і визначає, наскільки добре мовець упізнає діалектні слова, розуміє їхнє значення та пов'язує їх із певними асоціаціями. У межах цього дослідження ми розглянули мовний досвід респондентів через кілька показників: місце проживання, наявність діалектизмів у мовному оточенні, власне використання таких слів і ступінь легкості їх розуміння і побачили, наскільки тісний контакт із діалектним мовленням впливає на сприйняття діалектизмів подільського говору.

Для того щоб простежити ці особливості, звернемося до результатів експерименту, які відображають основні параметри мовного досвіду респондентів:

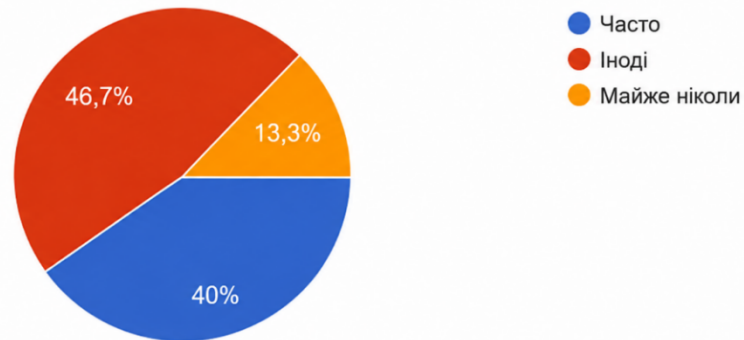

Малюнок 3.2.1. Розподіл респондентів за місцем проживання (місто / село)

Наступним важливим показником є мовне оточення респондентів, тобто те, як часто діалектизми звучать у повсякденному спілкуванні, що допомогло

зрозуміти, наскільки тісно респонденти пов'язані з живим діалектним мовленням:

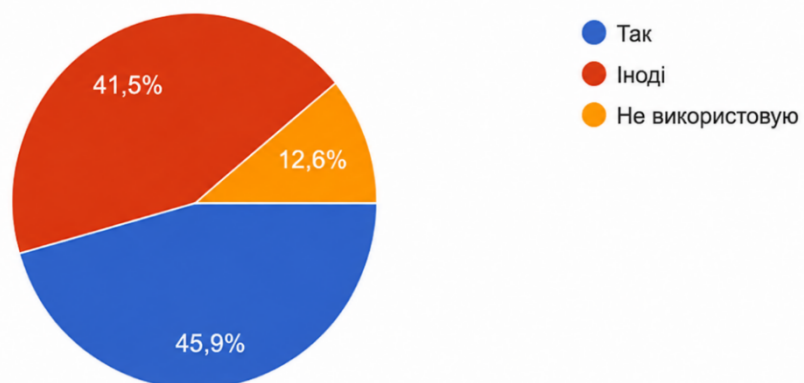
Чи використовують у Вашому оточенні діалектизми подільського говору?

Малюнок 3.2.2. Розподіл респондентів за частотою використання діалектизмів у мовному оточенні

Важливим є і те, чи використовують респонденти діалектизми у власному мовленні, що дало змогу побачити, наскільки діалектна лексика зберігається в активному мовному досвіді:

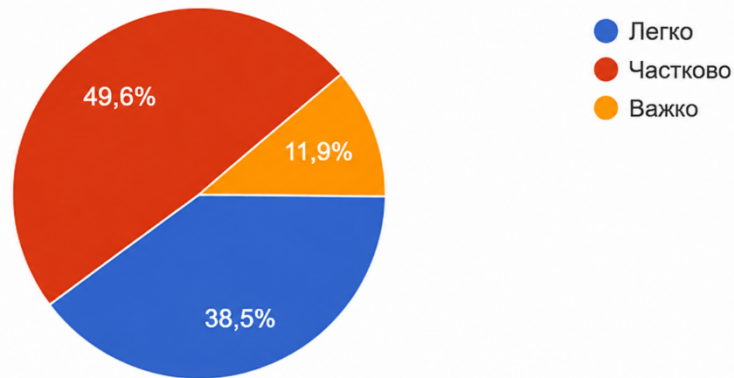
Чи використовуєте Ви діалектизми?

Малюнок 3.2.3. Розподіл респондентів за використанням діалектизмів подільського говору

Окрему увагу привертає ступінь розуміння діалектизмів. Саме цей показник показує, наскільки добре респонденти сприймають і впізнають діалектні слова:

Чи легко Ви розумієте діалектизми подільського говору?

Малюнок 3.2.4. Розподіл респондентів за ступенем розуміння діалектизмів подільського говору

Отже, мовний досвід респондентів значною мірою визначається реальним контактом із діалектним мовленням. Хоча за місцем проживання вибірка майже симетрична (50,4% міських і 49,6% сільських респондентів), саме сільське середовище виявилось сприятливішим для збереження діалектної лексики: діалектизми в оточенні часто звучать у 56,7% сільських респондентів проти 23,5% міських, а легко розуміють їх 49,3% мешканців села проти 27,9% мешканців міста. Ще виразніший зв'язок простежується між мовним оточенням, власним уживанням діалектизмів і ступенем їх розуміння: серед тих, у кого діалектизми в оточенні звучать часто, 79,6% самі їх використовують, а 64,8% легко розуміють; натомість серед тих, хто майже не чує діалектизмів, 50,0% розуміють їх важко. Подібну залежність засвідчує і зв'язок між власним використанням діалектизмів та їх розумінням: серед респондентів, які використовують діалектизми, 59,7% легко їх розуміють, тоді як серед тих, хто не використовує, 52,9% розуміють їх важко. Можемо зробити висновок, що чим

активніший мовний досвід респондентів, тим вищий рівень упізнаваності та розуміння діалектизмів подільського говору.

Для детальнішого з'ясування того, як мовний досвід позначається на характері асоціативних реакцій, ми звернулися до аналізу реакцій респондентів на окремі слова-стимули: *жльогáнити*, *тергóші*, *мўтель*, *папибóя*, *пасійбóнний*, *видзігóрний*.

Вплив мовного досвіду добре простежується на стимулі *жльогáнити*. Реакції респондентів на це слово мають такий вигляд:

Жльогáнити – *пити* (55), *жадібно пити* (4), *вживати алкоголь* (3), *багато пити* (3), *випивати* (2), *швидко пити* (2), *жонглювати* (2), *їсти* (2), *багато випити* (1), *байдикувати* (1), *бігти* (1), *бухати* (1), *використаний* (1), *випрашувати* (1), *випросити* (1), *відпочивати* (1), *говорити* (1), *гуляти* (1), *дати жару* (1), *жартувати* (1), *жувати* (1), *йти* (1), *казати неправду* (1), *ковтати воду великими ковтками* (1), *красти* (1), *лінивий* (1), *жльохтати* (1), *напиватися* (1), *пити залпом* (1), *сховати* (1), *пиячити* (1), *пліткувати* (1), *прогулювати* (1), *пропускати* (1), *просити* (1), *псувати* (1), *сварити* (1), *сваритись* (1), *сильно пити* (1), *скитатись* (1), *споганити* (1), *таке щось* (1), *танцювати* (1), *хлистати* (1), *хромати* (1), *чудити* (1), *бешкетувати* (1), *шкорбати* (1), *щось робити* (1), *нуль реакції* – 25.

На прикладі стимулу *жльогáнити* ми простежили, що найвищі показники правильних реакцій мають ті групи, які перебувають у ближчому контакті з діалектним мовленням: мешканці села (71,6%), респонденти, які легко розуміють подільські діалектизми (67,3%), часто чують їх у своєму оточенні (64,8%) або самі використовують діалектну лексику (62,9%). Натомість у групах із менш інтенсивним діалектним досвідом частка правильних реакцій помітно знижується: серед міських респондентів вона становить 38,2%, серед тих, хто не використовує діалектизмів, – 35,3%, а серед тих, хто майже не чує їх у своєму оточенні, – 44,4%.

Вплив мовного досвіду добре простежується і на стимулі *тергóші*. Реакції респондентів на це слово мають такий вигляд:

Гергоші – плечі (44), спина (13), шия (8), на плечі (6), на плечах (4), нести на гергошах (3), взуття (3), на спині (2), гаргоші (2), галоші (2), крижі (2), взяти на плечі (2), сісти на плечі (2), нести на плечах (2), на шиї (2), гроші (2), коли дитину садять на плечі (2), взуття з резини (1), взуття зі шкірки (1), вилізти на спину (1), сидіти на шиї (1), горб (1), гумориста (1), гуси (1), дитяча гра (1), каракоші (1), коли залазиш людині на плечі і вона тебе носить на плечах (1), кракоші (1), лагоші (1), нести когось на плечах (1), перець (1), плечі, коли хтось вилазить на них (1), плечі, на них носили маленьких дітей (1), кататись на плечах у когось (1), садовити когось собі на плечі (1), сандалі (1), серезки (1), сидіти на шиї (1), сісти на гергоші (1), частина спини (1), нуль реакції – 15.

Схожу ситуацію бачимо і на прикладі стимулу *гергоші*, але це слово респонденти впізнавали краще. Вищі показники правильних реакцій мають ті, хто ближче пов'язаний із діалектним мовленням: легко розуміє подільські діалектизми (92,3%), часто чує їх у своєму оточенні (88,9%) або сам використовує діалектну лексику (85,5%). Серед мешканців села правильних реакцій також більше, ніж серед мешканців міста: 82,1% проти 75,0%, однак ця різниця не така значна, як у випадку попереднього стимулу. Натомість нижчі показники мають респонденти з менш активним діалектним досвідом: ті, хто майже не чує діалектизмів (50,0%), не використовує їх (58,8%) або важко їх розуміє (56,2%).

Після цього звернемося до стимулу *мўтель*, реакції на який теж дають змогу простежити вплив мовного досвіду на характер асоціативного реагування.

Мўтель – метелик (46), міль (12), комаха (12), бабка (4), моль (4), нічний метелик (3), мутний (3), мотиль (2), мутлики (2), бабочка (1), брехун (1), вузол (1), для риболовлі (1), заплутаний (1), їжа (1), каламуть (1), комар (1), комаха з крилами (1), комашки (1), кофта (1), літаюча комаха (1), маленька комаха (1), мати (1), метелик, який летить на світло вночі (1), метелики, які літають в основному вночі на світло (1), метель (1), мотель (1), мутити (1), крутити (1), мутно (1), муха (1), нічна комаха (1), один із видів комарів (1), організатор (1),

пес (1), погана людина (1), сірий метелик, який летить на світло ввечері (1), справа (1), хробак (1), черв'як (1), щось нап्लутане (1), щось таке (1), нуль реакції – 20.

На прикладі стимулу *мўтель* знову простежується та сама закономірність: що тісніший контакт респондента з діалектним мовленням, то вищий рівень правильного розуміння слова. Найкраще його розпізнають ті, хто легко розуміє діалектизми загалом (76,9%) і часто чує їх у своєму оточенні (74,1%). Натомість серед респондентів, яким важко розуміти діалектну лексику, частка правильних реакцій знижується до 43,8%, а серед тих, хто не використовує діалектизмів, – до 47,1%. Показовим є й те, що епізодичний контакт дає проміжні результати: серед тих, хто чує діалектизми іноді, правильних реакцій 60,3%, а серед тих, хто майже не стикається з ними, – 55,6%.

Далі розглянемо слово *папи́о́я*:

Папи́о́я – кукурудза (43), пионо (10), каша (6), крупа (6), рослина (4), одяг (4), картопля (3), мамалига (3), кукурудзяна каша (1), кукурудзяна крупа (1), вазон (1), гречка (1), їжа (1), качан (1), квасоля (1), квітка (1), накидка (1), сорт зерна (1), нісенітниця (1), пішов я (1), придане (1), птах (1), пшениця (1), страва (1), тато, що я (1), яблука (1), ягода (1), нуль реакції – 35.

Для стимулу *папи́о́я* залежність від мовного досвіду також помітна, хоча загальний рівень правильного розуміння нижчий, ніж у попередніх випадках. Вищі показники мають респонденти, які перебувають у ближчому контакті з діалектним мовленням: мешканці села частіше правильно розпізнавали значення слова, ніж мешканці міста (35,8% проти 26,5%), а серед тих, хто часто чує діалектизми, частка правильних реакцій становить 38,9%. Натомість за слабого контакту з діалектною лексикою показники різко знижуються: серед тих, хто майже не чує діалектизмів, правильних реакцій лише 5,6%, а серед тих, кому важко їх розуміти, – 6,2%. Подібну тенденцію бачимо і за власним уживанням діалектних слів: респонденти, які використовують їх постійно або час від часу, дали 33,9% і 32,1% правильних реакцій, тоді як ті, хто не вживає їх зовсім, – 17,6%.

Після цього звернемося до слова *пасійонний*:

Пасійонний – злий (34), нервовий (16), сердитий (9), знервований (7), роздратований (6), скажений (6), пасія (3), психований (3), пенсійний (3), пенсіонер (2), агресивний (2), пасивний (2), спокійний (2), старий (2), бешаний (1), вишуканий (1), влаштовує істерики (1), гравець у карти (1), для відпочинку (1), для старих (1), дратівливий (1), емоційний (1), на емоціях (1), запальний (1), зла людина (1), картопля (1), паслін (1), має пасію (1), пасійований (1), людина, що пасіює (1), незадоволений (1), незадоволення (1), одяг для пансіонату (1), показує характер (1), постійний (1), пояснювальний (1), пристрасний (1), прихований (1), розлючений (1), сильно знервований (1), таке собі (1), той, хто пасе (1), чепурний (1), щось відносно кохання (1), який відноситься до пасії (1), нуль реакції – 14.

Для стимулу *пасійонний* також помітна залежність від мовного досвіду. Серед сільських респондентів правильних реакцій більше, ніж серед міських (76,1% проти 54,4%). Найвищі показники мають ті, хто часто чує діалектизми (81,5%) і легко їх розуміє (84,6%), тоді як за слабшого контакту з діалектним мовленням частка правильних реакцій знижується: 27,8% серед тих, хто майже не чує діалектизмів, і 37,5% серед тих, кому їх важко розуміти.

Наступним розглянемо слово *видзіг'орний*:

Видзіг'орний – чепурний (8), модний (7), вигобистий (5), вишуканий (5), гарний (4), хвалькуватий (4), високий (4), гоноровий (3), крутий (3), той, хто випендрюється (3), одягнений (2), гарно вдягнений (2), класний (2), задавака (2), пихатий (2), ошатний (2), охайний (2), той, хто вихваляється (2), вбраний (2), хвалько (2), хвастун (2), вигадливий (1), викабелюється (1), викрутасний (1), винятковий (1), вискочка (1), витрибенькуваий (1), вишукано вдягнутий (1), гора (1), гордий (1), гордовитий (1), грайливий (1), дзига (1), дуже високої думки про себе (1), дуже виділяється (1), дуже видітий (1), дуже гарно одягнений (1), дуже себе лаиштУє модно (1), дуже чепурний (1), дуже шось ставить з себе (1), з особливостями (1), зазнайкуватий (1), зверхній (1), гординя (1), зухвалий (1), із царськими замашками (1), вихвалюючий (1), корче з себе шось (1), кострубатий

(1), креативний (1), курящий (1), той, хто модно одягається (1), не такий, як усі (1), нахабний (1), незвичайний (1), складний (1), замисловатий (1), неслухняний (1), норовливий (1), красивий (1), перебірливий (1), перемелений (1), постійно щось витворює (1), розумний (1), стильний (1), стильно вдягнутий (1), такий весь сам із себе (1), задається (1), те, що видно з гори (1), той, що дуже вирядився (1), той, що зазнається (1), той, хто «вимахується» (1), люди, які люблять виставлятися напоказ (1), хитрий (1), чесний (1), який має багато граней або над яким важко працювати (1), нуль реакції – 21.

Стимул *видзігóрний* респонденти розуміли значно гірше, а реакції були дуже різними. Для стимулу *видзігóрний* загальний рівень правильного розуміння нижчий, тому залежність від мовного досвіду проявляється менш рівномірно. Сільські респонденти частіше давали правильні реакції, ніж міські (40,3% проти 29,4%). Важливим залишається і мовне оточення: серед тих, хто часто або іноді чує діалектизми, показники близькі – 40,7% і 38,1%, тоді як серед тих, хто майже не має такого контакту, правильних реакцій лише 5,6%.

Отже, аналіз показав, що мовний досвід помітно впливає на сприйняття діалектизмів подільського говору. Респонденти, які частіше чують діалектне мовлення, самі використовують діалектизми і краще їх розуміють, у більшості випадків точніше реагують на слова-стимули. Натомість за слабшого контакту з діалектним середовищем правильних реакцій менше, а випадкових, неточних або формально подібних відповідей – більше. При цьому вплив мовного досвіду виявляється не однаково: одні слова зберігаються в мовній свідомості краще, інші – гірше. Проте загальна тенденція залишається сталою: чим тісніший зв'язок респондента з живим діалектним мовленням, тим вищий рівень розуміння діалектної лексики і тим ближчими до основного значення є його асоціативні реакції.

Висновки до розділу 3

У результаті аналізу асоціативних реакцій було встановлено, що сприйняття діалектизмів подільського говору залежить насамперед від двох

чинників: віку респондентів і їхнього мовного досвіду. Саме вони впливають на те, наскільки точно респонденти впізнають значення діалектного слова, чи пов'язують його з правильним образом, чи дають приблизну, випадкову або нульову реакцію.

Віковий чинник показав, що старші респонденти загалом краще зберігають значення діалектизмів у мовній свідомості. Слово *чу́ні* було зрозумілим для більшості опитаних у всіх групах: від 72,4 % у групі 18–25 років до 89,2 % серед респондентів віком 40 років і більше. Подібно, *фуфа́йка* загалом добре впізнавалася, хоча частина відповідей була надто загальною. Найвиразніша вікова різниця простежується у сприйнятті слів *вбйóри*, *пузі́чки*, *лаба́тий* і *мандза́р*. Наприклад, правильне розуміння слова *вбйóри* зростає від 46,6 % у групі 18–25 років до 86,8 % серед респондентів 40 років і більше. Для слова *пузі́чки* показник у молодших і середніх групах становив близько 47,6–52 %, тоді як у старшій групі – 76,7 %. Слово *лаба́тий* найгірше впізнали респонденти до 18 років – лише 19,0 %, тоді як у групі 26–40 років частка правильних реакцій становила 48,0 %. Подібну тенденцію виявлено й щодо слова *мандза́р*: у молодших групах правильних реакцій було 38,1–38,9 %, а в групах 26–40 років і 40 років і більше 66,7 % і 62,9 % відповідно.

Другим важливим чинником є мовний досвід, тобто частота контакту з діалектним мовленням, власне використання діалектизмів і загальний рівень їх розуміння. Результати показали, що респонденти, які частіше чують або самі вживають діалектні слова, значно точніше реагують на стимули. Це добре видно на прикладі слова *жльогáнити*. Серед сільських респондентів правильних реакцій було 71,6%, тоді як серед міських – 38,2%. Серед тих, хто часто чує діалектизми, правильні реакції становили 64,8%, а серед тих, хто не використовує діалектизмів зовсім, – лише 35,3%. Особливо показовим є слово *папи́о́я*, яке виявилось складнішим для розуміння. Найчастішою правильною реакцією була *кукурудза*, однак поряд із нею траплялися неточні відповіді *пионо*, *каша*, *крупа*, *рослина*, *картопля*, а також було зафіксовано 35 нульових реакцій. Серед тих, хто часто чує діалектизми, правильних реакцій було 38,9%,

серед тих, хто чує їх іноді, –31,7%, а серед тих, хто майже не стикається з ними, – лише 5,6%. Це свідчить, що без регулярного контакту з діалектним мовленням значення такого слова майже не впізнається.

Отже, результати аналізу засвідчують, що вік і мовний досвід є ключовими чинниками у сприйнятті діалектизмів подільського говору. Старші респонденти частіше дають правильні або близькі до правильних реакції, оскільки мають триваліший контакт із традиційною локальною лексикою. Водночас сам вік не є єдиною умовою розуміння діалектизмів: важливим є і те, наскільки активно людина чує, використовує та загалом розуміє діалектне мовлення. Респонденти з тіснішим мовним контактом із діалектним середовищем точніше співвідносять слова-стимули з їхніми значеннями, тоді як за слабшого мовного досвіду зростає кількість неточних, випадкових і нульових реакцій. Діалектизми подільського говору найкраще зберігаються в мовній свідомості тих респондентів, які належать до старших вікових груп або мають активний досвід взаємодії з діалектним мовленням. Це дає підстави стверджувати, що рівень розуміння діалектної лексики залежить не лише від належності до певного покоління, а й від реальної присутності діалектизмів у повсякденному мовному житті людини.

ВИСНОВКИ

Діалектна лексика подільського говору охоплює різні сфери життя носіїв: побут, одяг і взуття, рослинний і тваринний світ, їжу, погодні явища, зовнішність людини, риси характеру, обрядову практику тощо, тому вона має тісний зв'язок із повсякденним життям, матеріальною культурою та традиціями Поділля. Сприйняття діалектного слова залежить від того, чи є воно в ментальному лексиконі мовця. Якщо слово відоме, респондент зазвичай дає точну або близьку за значенням реакцію. Якщо ж слово незнайоме, відповідь часто виникає за звучанням, формою слова або загальною тематичною подібністю..

Для практичного аналізу було проведено вільний асоціативний експеримент, у якому взяли участь 135 респондентів із Вінниччини. Їм було запропоновано 50 слів-стимулів подільського говору з різних лексико-семантичних груп. Отримані реакції дали змогу визначити, які діалектизми добре зберігаються в мовній свідомості, а які сприймаються нечітко або вже майже не впізнаються. Аналіз асоціативних полів показав, що частина діалектизмів має чітке асоціативне ядро, тобто більшість респондентів пов'язує слово з одним основним значенням. Наприклад, *когút* переважно асоціюється з реакцією *півень*, *квасóк* – зі словом *щавель*, *льо́ха* – зі словом *свиня*. Такі діалектизми мають високий рівень упізнаваності. Водночас частина слів має менш стійке асоціативне поле, де правильне значення ще зберігається, але поряд із ним з'являються реакції за звуковою або формальною подібністю. Наприклад, *куля́стра* викликала не лише правильну реакцію *молозиво*, а й відповіді *люстра*, *каструля*, *каністра*. Слово *крижа́лка* частина респондентів пов'язувала з *капустою*, а частина – з реакціями *крига*, *лід*, *сніг*. У цих словах семантична прозорість була частково втрачена. Найменш зрозумілими виявилися діалектизми з варіативною асоціативною структурою. Вони не мають одного чіткого центру й викликають різні за змістом реакції. Наприклад, *го́дзя* асоціювалася і зі *стравою*, і з *господинею*, і з *неохайною людиною*. *Бе́бешки* частина респондентів пов'язувала з *нутрощами*, а частина – з *одягом*, *речами*

або стравами. Значення таких слів у мовній свідомості респондентів збереглося нестійко.

У дослідженні ми виокремили основні типи асоціативних реакцій: парадигматичні, синтагматичні, тематичні, описові, фонетичні, словотвірно-формальні, реакції з розщепленим смисловим центром і нульові реакції. Найточніше розуміння діалектизмів передають парадигматичні реакції: *папи́о́я* – кукурудза, *му́тель* – метелик, *жльогáнити* – пити. Нечітке розуміння частіше виявляється у фонетичних і формальних реакціях: *му́тель* – мутний, *куля́стра* – лю́стра, *папи́о́я* – пішов я, *пасі́йо́нний* – пенсі́йний.

Порівняння різних лексико-семантичних груп показало, що найкраще зберігаються слова, пов'язані з конкретними й добре знайомими реаліями. Високий рівень семантичної збереженості мають зоологічна, ботанічна лексика та лексика на позначення одягу й взуття: *когу́т* – півень, *льо́ха* – свиня, *квасо́к* – щавель, *пузі́чки* – червона смородина, *чу́ні* – взуття, *фуфа́йка* – куртка. Ці слова легше впізнаються, бо пов'язані з предметним і побутовим досвідом. Середній рівень збереженості мають слова, значення яких респонденти часто передають приблизно або через ширшу тематичну сферу. Наприклад, *мандза́р* пов'язували зі *стравою*, *пирі́жком* або *млинцем із сиром*, але не всі точно відтворювали його значення. *Пері́щити* асоціювали і з *дощем*, і з дією *бити*. *Гильце́* частина респондентів пов'язувала з *весільним деревцем*, а частина – просто з *гілкою* чи *ялинкою*. Найнижчий рівень семантичної збереженості мають слова, які респонденти часто сприймають не в діалектному, а в загальноновживаному або формально подібному значенні. Наприклад, *риска́ль* замість значення *лопата* частина опитаних пов'язувала зі словами *рискати*, *шукач*. Слово *непотрі́бний*, яке в говорі має значення *немічний*, часто сприймалося як *зайвий*, *неважливий*.

Окремо ми встановили вплив віку на сприйняття діалектизмів. Старші респонденти загалом краще розуміють слова подільського говору, особливо ті, що пов'язані з традиційним побутом. Наприклад, слово *вбйóри* правильно розпізнали 86,8% респондентів віком 40 років і більше та 79,2% респондентів

віком 26–40 років, тоді як у групі 18–25 років – лише 46,6%. Слово *мандзър* також краще збереглося в мовній пам'яті середнього та старшого покоління. Мовний досвід також істотно впливає на точність реакцій. Респонденти, які часто чують діалектизми, самі їх використовують і легко розуміють, частіше дають правильні відповіді. Наприклад, на стимул *жльогáнити* сільські респонденти дали 71,6% правильних реакцій, а міські –38,2%. На слово *паншóя* серед тих, хто часто чує діалектизми, правильних реакцій було 38,9%, а серед тих, хто майже не стикається з ними, – лише 5,6%.

Отже, діалектизми подільського говору зберігаються в мовній свідомості респондентів нерівномірно. Найкраще впізнаються слова, пов'язані з конкретними предметами, тваринами, рослинами, їжею, одягом і побутом. Складніші, рідше вживані або менш пов'язані з повсякденним досвідом діалектизми частіше викликають неточні, випадкові, формально-звукові або нульові реакції. Результати дослідження підтвердили, що асоціативний експеримент є ефективним способом вивчення діалектної лексики. Він дає змогу з'ясувати не лише те, чи знають респонденти певне слово, а й те, як саме вони його осмислюють. Рівень розуміння діалектизмів подільського говору залежить від семантичної прозорості слова, його тематичної належності, віку респондентів і реального контакту з діалектним мовленням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балабан О. О. Поняття ментального лексикону та моделі організації знань у пам'яті людини. *Психолінгвістика*. 2017. № 21 (2). С. 12–26. URL: <https://surl.li/chizta>
2. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 246 с. URL: <https://archive.org/details/bevzenko1>
3. Березовська Г. Г. Назви верхнього одягу в східноподільських говірках. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Вип. 7. С. 279–283. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4ad8d498-16bd-4e23-940e-b789a882eda2/content>
4. Березовська Г. Г. Назви прикрас для волосся і голови у східноподільських говірках. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2010а. Вип. 6. С. 17–19. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/45ebfef5-be85-4193-b9da-d155dfc9f953/content>
5. Березовська Г. Г. Назви хустки у східноподільських говірках. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2006. Вип. 2. С. 10–13. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/4734/3/Nazvy%20khustky%20u%20skhidnopodil%27s%27kykh%20hovirkakh.pdf>
6. Березовська Г. Г. Словник назв одягу та взуття у східноподільських говірках. Умань : Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2010б. 348 с. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/4684/3/Slovnyk%20nazv%20odyah%20u%20ta%20vzuttya%20u%20skhidnopodil's'kykh%20hovirkakh.pdf>
7. Бирик С. П. Мовна свідомість і стилі спілкування в повсякденні. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана*

- Огієнка. *Філологічні науки*. 2015. Вип. 38. С. 77–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2015_38_20
8. Брилінський Д. М. Матеріали до словника подільських говірок : метод. матеріали. Львів : Львівський державний університет ім. Івана Франка, 1991а. 74 с.
9. Брилінський Д. М. Словник подільських говірок. Хмельницький : Хмельн. ред.-вид. відділ, 1991б. 120 с.
10. Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови. Львів : Вища школа, 1979. URL: <https://surl.li/jwschb>
11. Веремійчук І. Словник сільськогосподарської, побутової та ремісничої лексики. *Дивослово*. 1994. № 4. С. 19–26.
12. Гапченко О. А. Індивідуальний лексикон особистості як особливе ментальне утворення. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ, 2013. Вип. 46. Ч. 1. С. 239–249. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2013_46%281%29_30
13. Гапченко О. А. Мовна свідомість людини як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, мовознавство, фольклористика*. 2011. Вип. 22. С. 31–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_LMF_2011_22_12
14. Гладченко К. Ю. Перцептивна лексика у мовній картині світу (когнітивний аспект). *Лінгвістичний вісник*. 2015. Вип. 4. С. 35–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/livis_2015_4_7
15. Гнатюк Л. П. Мовна свідомість як об'єкт досліджень у західноєвропейській лінгвістиці (огляд німецькомовних праць). *Українське мовознавство*. 2012. Вип. 42. С. 73–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Um_2012_42_8
16. Гороф'янюк І. В. Ботанічна лексика центральноподільських говірок : структурна організація та ареалогія / відп. ред. П. Ю. Гриценко. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 632 с. URL:

https://dspace.vspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/11e23780-8e69-41fd-8cb-a-dd549e4f53fb/content?utm_source

17. Гороф'янюк І. В. Метеорологічна лексика подільського говору : структурна організація та лексична мотивація. *Волинь - Житомищина*. 2017. Вип. 28. С. 23–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vg_2017_28_5
18. Гороф'янюк І. В. Номінація хліба в українських центральноподільських говірках: етнолінгвістичний контекст. *Slavia Orientalis*. 2023. Т. 72, № 4. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/55787581.pdf>
19. Гороф'янюк І. В. Традиційний родильний текст подолян: атрибутивний і кількісний коди обрядового тексту. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2025. № 40. С. 106–115. URL: <https://vspu.net/movoznavstvo/index.php/journal/article/view/68/72>
20. Горошко О. І. Інтегративна модель вільного асоціативного експерименту : монографія. Харків : Каравела, 2001. 320 с.
21. Гоцинець І. Поняття «асоціативно-семантичне поле» у різних галузях лінгвостилістики. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2016. С. 285–293. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2016_2016_28
22. Гриценко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики. Київ : Наукова думка, 1984. 227 с.
23. Грещук В. В. Чинники формування діалектної лексики. *Українська мова*. 2016. № 2. С. 3–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2016_2_3
24. Денисевич О. В. Асоціативне поле слова-стимулу «газета» в мовній картині світу українців. *Вісник Книжкової палати*. 2018. № 8. С. 29–31. URL: <https://surl.lt/yvpatd>
25. Денисевич О. В. Вільний асоціативний експеримент як засіб дослідження соціального портрету. *Волинь - Житомищина*. 2010. № 22 (2). С. 334–340. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vg_2010_22%282%29_44

- 26.Денисевич О. В. Типи вербальних зв'язків в асоціативних полях рекламної лексики. *Типологія та функції мовних одиниць*. 2016. № 1(5). С. 41–51. URL: <https://surl.li/wafuof>
- 27.Деченко Л. Особливості та характеристика тематичної групи назв на позначення сім'ї, спорідненості, свояцтва. *Діалектологічні студії : зб. наук. праць* / М. М. Торчинський ; відп. за вип. Г. Г. Березовська, Т. М. Тищенко. Умань : Графіка, 2004. С. 58–60.
- 28.Діалектизм. Українська мова : енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um156.htm>
- 29.Дружинець М. Л. Асоціативний експеримент: ядро та периферійна зона сучасних українських прізвищ непрозорої семантики. *Записки з українського мовознавства*. 2025. Вип. 32. С. 67–76. URL: <https://zum.onu.edu.ua/article/view/337339>
- 30.Єльнікова Н. І. Асоціативне поле тролінг: психолінгвістичний аспект. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія*. 2025. Вип. 9. С. 38–42. URL: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/philology/article/view/592>
- 31.Єфимчук Г. Асоціативний експеримент у дослідженні соціолінгвальних особливостей концепту ARROGANCE. *Актуальні питання іноземної філології*. 2021. № 8. С. 76–81. URL: <https://journals.vnu.volyn.ua/index.php/philology/article/view/2627>
- 32.Жвава О. Лексика поховального обряду у говірках наддністрянсько-буковинсько-подільського суміжжя. *Studia Methodologica : альманах*. Тернопіль : ТНПУ, 2009. Вип. 27 : Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті. С. 135–140. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2172/1/gvava.pdf>
- 33.Желязкова В. В. Семіотичний аналіз назв декоративних квітів через призму асоціативних уявлень. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»* : зб. наук. пр. Херсон : Видавництво ХДУ, 2012. Вип. 16. С. 178–181. URL:

- <https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/44b0b1f3-b221-4563-98b7-e37067f7f171/content>
34. Загнітко А. П. Теорія граматики і тексту : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2014. 480 с. URL: <https://surl.li/yszeec>
35. Засекіна Л. В. Мова як когнітивно-дискурсивна психомеханіка свідомості. *Психологічні перспективи*. 2014. Вип. 23. С. 112–126. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/40393176-438e-4c40-b820-a31e159ef98e/content>
36. Іванченко М. Ю. Структура асоціативного поля концепту зрада в англійській мові. *Львівський філологічний часопис*. 2024. № 16. С. 73–77. URL: <https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/philology/article/view/2841/2726>
37. Іщенко Л. Р. Лексико-семантична підгрупа «дощ» центральноподільських говірок (на діалектному матеріалі села Бушинка Тиврівського району Вінницької області). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Вип. 7. С. 314–317. URL: <https://surl.li/qzketq>
38. Капранов Я. В., Івановська Б. О., Малинюк І. В. Асоціативні реакції українців на слова-стимули із семантикою резилентності: моделювання фрагментів індивідуальної свідомості. *Слобожанський науковий вісник. Серія Філологія*. 2023. Вип. 3. С. 41–46. URL: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/philology/article/view/149>
39. Коваленко Н. Д. Лексика подільських говірок у «Словарі української мови» Б. Грінченка. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Вип. 7. С. 325–330. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2011_7_75
40. Коць Т. А. Мовна свідомість в синхронії та діахронії. *Мовознавство*. 2017. № 1. С. 49–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MoZn_2017_1_6

41. Коць Т. А. Поняття «мовна свідомість» у сучасній лінгвістичній терміносистемі. *Термінологічний вісник*. 2023. Вип. 7. С. 133–141. URL: <http://jnas.nbuiv.gov.ua/article/UJRN-0001492705>
42. Краєвська Г. П. Динаміка лексики бондарства в центральноподільських говірках. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Вип. 8. С. 259–263. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e1f9e96a-8303-4c68-8573-6871b0b94fc3/content>
43. Краєвська Г. П. Полісько-подільські паралелі в лексиці народних ремесел. *Волинь – Житомищина*. 2010. № 22 (2). С. 136–141. URL: [http://www.irbis-nbuiv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuiv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vg_2010_22\(2\)_19.pdf](http://www.irbis-nbuiv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuiv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vg_2010_22(2)_19.pdf)
44. Куранова С. І. Основи психолінгвістики : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 208 с. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/05/Kuranova.pdf>
45. Кушмар Л. В. Лексика економічної сфери у мовній картині світу українців : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луганськ, 2011. 20 с.
46. Лексема. Slovnyk.ua : онлайн-словник. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=лексема>
47. Лиля М. В. Образність слова в оволодінні іноземною мовою. *Психолінгвістика*. 2016. Вип. 19 (1). С. 125–133. URL: <https://surl.li/kosyrf>
48. Лиля М. В. Роль контексту в семантизації слова й розумінні тексту висловлювання. *Теоретична і дидактична філологія*. 2013. Вип. 16. С. 181–188. URL: <https://ehsupir.uhsp.edu.ua/bitstreams/d870bb4f-eb22-407b-b667-7bba263c4955/download>

49. Мартінек С. В. Український асоціативний словник : у 2 т. Т. 1 : Від стимулу до реакції. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 344 с. URL: <https://surl.li/glugd9>
50. Мартінек С. Емпіричні й експериментальні методи у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011. Вип. 52. С. 25–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_fil_2011_52_5
51. Матвіяс І. Г. Діалектна основа лексики і фразеології в українській літературній мові. *Мовознавство*. 2007. № 3. С. 23–27. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/11a118b0-58c0-4e69-9f15-c1a371723c64/content>
52. Матвіяс І. Г. Деякі питання термінології в українській діалектології. *Українська діалектна лексика*. Київ, 1987. С. 3–9. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002765>
53. Матеріали до словника подільського говору / упоряд. І. В. Гороф'янюк. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2021. 461 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/386572142_Materiali_do_SLOVNIKA_PODILSKOGO_GOVORU_2021
54. Мединський А. М. Структурна організація і семантика гончарської лексики у подільських говірках : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Кам'янець-Подільський, 2005. 231 с. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/215e13a9-69e5-4919-b272-3c756cd017d0/content>
55. Молгамова Л. О. Асоціативний експеримент як емпіричний метод дослідження лінгвокогнітивних концептів. *Слобожанський науковий вісник. Серія Філологія*. 2023. Вип. 2. С. 26–29. URL: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/philology/article/view/81/72>
56. Недашківська Т. Є. Вільний асоціативний експеримент як метод наукового дослідження та можливості його застосування для вивчення проблем державної служби. *Вісник НАДУ*. 2013. Вип. 8. С. 71–79. URL: <https://surl.li/xybvap>

57. Недашківська Т. Є. Експеримент у психолінгвістиці (з досвіду роботи) : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 230 с. URL: <https://surl.li/qauxbt>
58. Олександренко К. В., Мисечко О. В. Психолінгвістичні аспекти сприйняття і розуміння іншомовного тексту. *Психологічний журнал*. 2020. № 4. URL: <http://psyj.udpu.edu.ua/article/view/207880>
59. Оскирко О. Назви їжі та напоїв у східноpodільських говірках : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Умань, 2018.
60. Подільський говір : бібліогр. покажч. / уклад.: І. В. Гороф'янюк, Н. Д. Коваленко, Т. М. Тищенко. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2013. 141 с. URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a3302220-af08-4afa-b7ef-578dcef6028f/content>
61. Поліщук Л. Б. Східноpodільські говірки на позначення лексики традиційного будівництва в контексті подільського говору. *Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Вип. Умань, 2017. С. 145–149. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/7893>
62. Психологія мовлення і психолінгвістика : навч. посіб. / Л. О. Калмикова, Г. В. Калмиков, І. М. Лапшина, Н. В. Харченко ; за заг. ред. Л. О. Калмикової. Київ : Переяслав-Хмельницький педагогічний інститут, Фенікс, 2008. 245 с. URL: <https://surl.lu/oorr fw>
63. Розвод Е. Методи дослідження лінгвокультурних концептів. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 4. С. 91–96. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7817/1/19.pdf>
64. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
65. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001849>

66. Селігей П. О. Структура й типологія мовної свідомості. *Мовознавство*. 2009. № 5. С. 12–29. URL: <https://www.inmo.org.ua/assets/files/2020/Selihey%20P.%20Struktura%20i%20typolohiya%20movnoyi%20svidomosti%20%20%282009%29.pdf>
67. Сердега Р. Л., Сагаровський А. А. Українська діалектологія : навч. посіб. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 156 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002505>
68. Стадній А. С. Психолінгвістичний аспект емоційно-оцінної лексики. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство*. 2010. Т. 18, вип. 16. С. 321–325. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumo_2010_18_16_52
69. Сурмач О. Я. Асоціативний експеримент та вербальні асоціації у психолінгвістичних дослідженнях. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна*. 2012. Вип. 29. С. 22–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_29_10
70. Сурмач О. Я. Психолінгвістична інтерпретація результатів асоціативного експерименту на слово-стимул MONEY в англійській мові. *Актуальні питання іноземної філології*. 2021. № 7. С. 165–171. URL: <https://journals.vnu.volyn.ua/index.php/philology/article/view/2704>
71. Тищенко Т. М. Назви свійських тварин у говірках Східного Поділля. *Лінгвістика : зб. наук. праць*. Луганськ : Альма-матер, 2008. Вип. 3(15). С. 30–37.
72. Тищенко Т. М. Явище метафоризації в східноподільських говірках. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2022а. Вип. 2(97). С. 169–182. URL: <https://philology.visnyk.zu.edu.ua/article/view/266393/262455>
73. Тищенко Т. М., Комарова З. І. Номінації та народні вірування в родильному обряді східно- і західноподільських говірок. *Філологічний часопис*. 2022б. № 2. С. 104–114. URL: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2022.268660>

74. Тищенко Т. Східноподільсько-поліські паралелі в лексиці бджільництва. *Волинь – Житомищина*. 2010. № 22(2). С. 266–274. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/ffdca8a0-b78e-4895-946b-4925ccc06a02/content>
75. Тищенко Т. М. Іншомовні лексеми в номінаційних і ареалогічних процесах у східноподільських говірках. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Вип. 7. С. 364–374. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2011_7_84
76. Ткаченко Г. В. Асоціативний експеримент як засіб пізнання онімів в когнітивній ономастиці. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. XXIII, ч. 3. С. 454–460. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/f33b0306-66e6-438f-bbcb-d05cbc9dbc7e/content>
77. Ткаченко Г. В. Реалізація різних скриптів у ментальному лексиконі. *Мова*. 2012. № 18. С. 40–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mova_2012_18_12
78. Токарева Н. М. Психолінгвістична парадигма проблеми психологічного моделювання особистісних конструктів. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2018. Вип. 8. С. 45–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/akprpzo_2018_8_8
79. Українська мова: Енциклопедія / ред.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк. 2-ге вид., випр. і доп., Київ : «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с. URL: <https://archive.org/details/UkrMovEnts>
80. Фрумкіна А. Л. Психолінгвістика : концепти, мовлення, особистість : навч. посіб. Одеса, 2025. 137 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8fda4d7d-86a2-4631-b2a8-8f6f97fb4a2d/content>

ДОДАТКИ

Додаток А. Анкета для проведення вільного асоціативного експерименту. URL:
<https://docs.google.com/forms/d/1OyjbF6WoDs1A1B9IW4WT3YBhsxEh0cBmEaFRxsS3OKk/edit?hl=uk#responses>

Додаток Б. Електронна таблиця результатів асоціативного експерименту. URL:
https://docs.google.com/spreadsheets/d/1_FTeria1IMCUT0vZsUwviVU6wmofftCeyCa0dge3gXw/edit?resourcekey=&gid=1447456013#gid=1447456013